

HISTORICAL ROOTS OF THE PHILIPPINE CRISIS

by

JOSE MA. SISON

Asian Center, University of Philippines.

The main thrust of this discussion is to trace the historical roots of the chronic and current crisis that afflicts semicolonial and semifeudal Philippine society. Causing this crisis are US imperialism, feudalism and bureaucrat capitalism. These must be seen in the historical flux in order to explicate them in general yet sufficiently concrete terms.

For a background in depth, we need to discuss first the pre-colonial societies in the archipelago that has come to be known as the Philippines as well as the colonial and feudal society that was brought about by Spanish colonialism. Then we can discuss the semifeudal society that was brought about by US imperialism through its semicolonial and semifeudal periods in Philippine history.

In dealing with such distinct social formation, we will present the mode of production and superstructure and seek to account for the shift from one social formation to another. The main objective is to devote the most attention to the present semicolonial and semifeudal society, the outgrowth of fascist dictatorship and the new situation after the overthrow of the Marcos despotism.

Pre-colonial Societies

In the strict disciplinary sense of history based on ample written records, Philippine history started in the 16th century with the Spanish chronicles. From these, assisted by archeological, ethnolinguistic, anthropological and protohistoric data, we can have a fairly good idea of pre-colonial societies in the Philippines.

The dominant social formation in the 16th century Philippines upon the advent of Spanish colonialism was to be found in riverine and maritime areas peopled by the current major ethno-linguistic groups like the Ilocanos, Ibanags, Kapampangans, Tagalogs, Bicolanos, Cebuanos, Warays, Hiligaynons, Tausugs, Maranaws and the like. Out of a total population of the million, probably 80 percent were in these communities.

There were socio-economically integral communities with populations ranging up to 20,000 like those of Jolo and Nanila. The mode of production had elements of slavery and serfdom.

Wet rice agriculture was supplemented by dry rice agriculture. Handicrafts, such as earthen pottery, weaving, blacksmithing and boat building were well developed. There were no megalithic structures but the wooden houses of the uppermost class were large and boats as large as the caracoa (capable of carrying 50 to 100 passengers for trade and war) were commonplace.

As ruling class, the datu families owned the slaves, the metal tools, animals, the boats and the wet rice lands. The slaves did not have a share of their produce but the serfs had a share or paid tribute in kind to datos and freemen. There was also an intermediate class of freemen who owned their tools and wet rice land, and had a share of dry rice land and kept their produce.

There was trading with the hill tribes. There was wide-ranging inter-island trade going beyond the ethno-linguistic boundaries. There was trade within Southeast Asia and with China and Japan. The most important commodities traded were porcelain, silk, and metal products from China, and beeswax, hardwood, rice, cotton, tortoise shells and other tropical products from the country.

The highest socio-political formation was the Sulu sultanate. Under the Sultan, a ruling council whose officers had well defined functions assisted him in his autocratic rule. There was a well-developed structure of political and religious leaders.

In other areas, the rajah or the leading datu in a conglomerate of barangays ruled either autocratically or was reliant on a council of datos in varying degrees. Barangays (the basic social unit of the times) often cohered on the basis of tribute making, trade or war.

In addition to the existence of social classes and the use of metallurgy, literacy was widespread enough to make the pre-colonial societies civilized. Islam had taken root since the 14th century in the Sulu archipelago and portions of mainland Mindanao, and was being proselytized up to Manila. But animism and polytheism held sway in most areas of the country. Among the art forms flourishing were the song, instrumental music, poetry, ritualistic drama, carvings, tattooing, jewelry making, earthen pottery, weaving.

Colonial and Feudal Society

Capitalism at its manufacturing stage was burgeoning in Spain in the 15th century. It became the driving force behind Spanish mercantilism and colonialism which came to the Philippines in the 16th century. Through her colonial

expeditions and plunder, Spain contributed much to the primitive accumulation of capital in Europe but economic development in Spain itself would stagnate.

In the more than 300 years of colonial rule in the Philippines up to the closing years of the 19th century, Spanish colonialism effected the formation of a colonial and feudal society over most of the northern Malay archipelago — the Philippines.

In the first 100 years of Spanish colonial rule, the *encomienda* system was used to integrate the small, disparate precolonial societies; collect tribute, spread the Catholic faith; and organize labor and military conscription. This feudal-military device was transitional to the formation of a colonial and feudal society.

Since the onset of their rule, Spanish colonial authorities undertook sheer colonial plunder to serve the Manila-Acapulco trade and sustain themselves in administering the country, pacifying the recalcitrant natives and living in comfort. The Manila-Acapulco trade was so profitable because the galleons were made out of timber cut and hauled by conscripted labor, constructed also by conscripted labor and rowed by penal slaves. Moreover, there was the unrecorded sale of cheap rice and cotton to the Chinese merchant fleets.

In the latter part of the 18th century when feudalism had greatly developed, the Spanish colonial authorities decided to promote large scale cultivation of export crops due to the increasing demand for such crops from the industrial capitalist countries of Europe (especially Britain) and also due to the waning of the Manila-Acupulco trade.

In the 19th century, foreign trade involving Philippine agricultural exports and foreign manufactured imports pushed the maturation of feudalism and resulted in the emergence of the commodity system within the natural economy. Certain areas specialized in export crops and other areas in staple crops for domestic consumption. Agricultural specialization pushed the accumulation of land by friar and native landlords as well as domestic trade.

Eventually, the Spanish colonial system — dependent on plunder through taxation and trading monopolies — was clearly seen as an obstruction to the development of export — oriented agriculture and to foreign trade with industrial countries.

By arbitrarily expanding their landed estates and raising land rent, the friars were clearly seen by the people as the chief feudal exploiters in the country. Of course, having been the main all-round administrative support at the local level for the colonial rulers, the friars were hated by the people for accumulated sins of racial discrimination, oppression and exploitation.

In fact, a theocratic state prevailed in the Philippines. There was unity of

church and state. The friars were under royal patronage and were an instrument of colonial policy. They had widespread presence and dominated the local native officials who were restricted to the municipal level of administrative authority.

The political and moral prestige of the friars was first impugned on a wide scale by the rise of the secularization movement which demanded the replacement of the friars by secular priests who were natives. But it was the social unrest among native leaseholders and tenants in friar estates which led to the most dramatic repressive colonial measures and in turn incited peasant resistance.

The Catholic Church was the principal cultural institution in the country. It exercised ideological-theological monopoly. The type of education it promoted on the widest possible scale was catechetical. It tried to wipe out what it considered works of paganism or it adapted native cultural forms in order to infuse them with colonial and clericalist content.

Up to the middle of the 19th century, the natives in significant number who reached the level of higher education were the secular priests. It would only be subsequently that a significant number of the children of the native landlords and merchants would reach the college level and take on non-religious professional courses.

Philippine Revolution

The Philippine Revolution of 1896 was the first national and democratic response of the Filipino people to colonial and feudal domination. The leading class of this revolution was the *ilustrado* class. It consisted essentially of the educated children of landlord, bureaucratic and merchant families who adopted the ideology of the liberal bourgeoisie.

At first, in the 1880s, the *ilustrados* like Jose Rizal took the reformist line of seeking liberal reforms within the framework of Spanish colonialism. They carried out the propaganda movement in Spain because of the intolerable intellectual, political, and socio-economic conditions in the Philippine colony. The best of the reformists, like Jose Rizal and Marcelo H. del Pilar, were able to expose and criticize the worst features of colonialism and feudalism.

Upon the total frustration of the reformist movement, culminating in the suppression of *La Liga Filipina* and arrest of Jose Rizal (the most ambitious organizational project of the liberal reformists), the *Katipunan* was established and emerged as the political organization of the revolutionary li-

beral bourgeoisie to lead the Filipino nation in fighting for national independence against Spanish colonialism.

The principal leader and founder, Andres Bonifacio, was himself an enlightened worker. Membership was drawn from the enlightened urban petty bourgeoisie, workers and other urban poor, peasants, and the rest of the people. The exposure of the Katipunan to the friars and the subsequent crackdown led to the outbreak of the Revolution of 1896.

This revolution may be described as a national and bourgeois liberal revolution. But unlike the bourgeois liberal revolutions of Europe, this was not motivated by an existent manufacturing or industrial capitalism. The Filipino revolutionary leaders were bourgeois liberal by enlightenment outside friar schools, and by aspiration for a thriving industry and commerce, something they had observed in Europe.

Manufacturing in the Philippines was still negligible. The best of this was cigar manufacturing which had started in an earlier century. The development of manufacturing in general was stifled by the importation of manufactured goods.

While the Filipino nation was disadvantaged in the unequal exchange of manufactured goods and agricultural export crops, the ever rising exactions of the colonial authorities and friars made the colonial and feudal society intolerable to the Filipino people. The native landlords, merchants, bureaucrats, workers and peasants were incensed by the colonial oppression.

The most numerous class of the peasantry was the most exploited. As in the liberal democratic revolutions in Europe, the peasantry became the main force of the Philippine Revolution. But with regard to the land question, the Filipino liberal revolutionaries centered their anti-feudal attack on the friar landlords.

As far as extirpating Spanish colonialism was concerned, the old democratic revolution of 1896 was successful. The Philippine Revolutionary Government and Army under Emilio Aguinaldo were able to win victory on a nationwide scale. A revolutionary congress in early 1899 was able to put out the Malolos Constitution as the fundamental law of the Filipino nation.

This constitution upheld the national sovereignty and independence of the Filipino people; the principles of a republican and democratic government; a bill of rights; the separation of church and state; and the nationalization of the friar estates.

The Filipino revolutionary movement pushed forward a national and democratic culture. It was inspired by a progressive ideology. It issued publications, and promoted cultural works. It set up the prototype of a university, and put together Filipino professionals in the social and natural sciences.

US imperialism intervened to interrupt the Filipino revolution. It employed superior military force and the language of conservative liberalism in order to defeat the revolution and conquer the nation. The Filipino revolutionaries were not ideologically, politically and organizationally prepared to frustrate and carry out protracted revolutionary war against an industrial capitalist power.

When the revolution spread to the provinces away from those with friar estates, the native landlord class which adopted a patriotic stand increased their part and influence in the Philippine government. This government, therefore, was in no position to inspire the peasantry to engage in a protracted people's war on the basis of struggling against both US imperialism and feudalism.

Colonial and Semifeudal Society

The defeat of the Philippine Revolution resulted in the direct colonial rule of modern imperialism or monopoly capitalism, the highest stage of capitalism, over the Philippines. Capitalism in the U.S. had advanced from the stage of free competition in the 19th century to that of monopoly capitalism in the 20th century.

Monopolies had become dominant in the American economy. Bank capital, traditionally merchant, had merged with industrial capital. U.S. capitalism was impelled to export not only its surplus commodities but also its surplus capital. In the competition among capitalist powers, the United States was, looking after its own monopoly interests. Through monopolies, trusts, syndicates cartels and the like, the United States had moved into a world epoch of intense struggle for colonial and semicolonial domination. The struggle for a redivision of the world among the colonial powers led to war.

The defeat of the Philippine Revolution also resulted in the nonsolution and the retention of feudalism. U.S. monopoly capitalism immediately adapted feudalism as its all-round social base. However, within the first decade of the 20th century, it expropriated most of the friar estates for redistribution and opened the public land for resettlement by the landless peasants.

The token land reform undertaken by the US colonial rule remains, to this day, the largest of its kind. But the landlord class would continue to accumulate land and would take over even the redistributed land from the friar estates as well as the resettled land of the public domain.

Under the aegis of US dominated «free trade», the unequal exchange of agricultural exports and manufactured imports which started under Spanish colonial rule expanded, especially because the mediation by Spanish colonia-

lists through outright plunder had been removed. The U.S. brought in investments for the establishment of sugar mills and the slight processing of some agricultural products. It also developed mining and the production of mineral ores for export.

In the interaction of US monopoly capitalism and domestic feudalism what may be termed as a semifeudal economy prevailed in the country. A Filipinoized comprador big bourgeoisie became the dominant class on top of the landlord class under Spanish colonial rule. This import-export elite had been entirely foreign in the 19th century.

The comprador big bourgeoisie had dominated the essentially commercial cities of the Philippines. It acted as the trading and financial agent of the foreign monopoly firms. It was a matter of course that the big compradors also accumulated land as their reliable supply base for export crops. Thus we often speak of the big comprador-landlord class. But the landlord class remained a distinct class dominating the countryside and accumulating land for the production of export crops and staple crops for domestic consumption.

Direct US colonial rule lasted up to the outbreak of World War II. The United States immediately conceded local administration up to the provincial level to elective and appointive native officials. It also gradually appointed Filipinos to positions in the national bureaucracy and to legislative assemblies.

These assemblies went through stages of development — from the purely appointive Filipino - American Philippine Assembly under the Organic Law of 1902 through the elective Bicameral Assembly under the Jones Law of 1916 to the National Assembly under the Tydings - McDuffie Law and the 1935 Constitution. Also, under the Philippine Commonwealth government, the president of the Philippines was elected, but at the same time subject to the authority of the United States.

For the first time in Philippine history, political parties were allowed to exist and operate openly and legally. But of course, the puppet party called the *Federalista Party* was sponsored by the US colonial authorities even while they suppressed patriotic parties and organizations. Eventually the *Nacionalista Party*, which adapted the slogan of «immediate, complete and absolute independence», became dominant within the parameters of US colonial rule.

As soon as US colonial rule started, it coopted the *ilustrado* leadership of the revolution and the entire range of professionally and technically qualified men. They were immediately absorbed into the bureaucracy and businesses. And the United States rapidly expanded the educational system in order to produce more professionals and technicians for the rapidly expanding bureaucracy and businesses. The *pensionado* system was adopted

to put the most brilliant Filipinos through American indoctrination mills in the US itself.

The official ideology imposed by the United States on the Philippine educational and cultural system was supposed to be liberal democracy. But this was merely sugar -- coating for the colonial rule of a monopoly capitalist power. This conservative liberalism ran counter to the anticolonial progressive liberalism of the old democratic revolution.

Semicolonial and Semifeudal Society

After World War II, the United States gave up direct colonial rule in conformity with the Tydings-McDuffie Law and the Philippine Constitution. But before nominally granting independence to the Philippines, the United States made sure that it would continue to dominate the Philippines economically, politically, militarily, culturally and diplomatically.

The U.S. took advantage of the devastation caused by the war. War damage payments were granted only in exchange for the maintenance of free trade and US ownership of public utilities and natural resources — based enterprises under the Parity Amendment and the Bell Trade Act. Subsequently, this privilege would be prolonged under the Laurel — Langley Agreement.

At any rate, most of the war damage payments went to US firms, high bureaucrats, big compradors and landlords. The U.S. reconquest resulted in the reconstruction and rehabilitation of the semifeudal economy. The foreign trade enterprises, public utilities, plantations and agricultural mills, mining enterprises and agricultural — based processing plants, were restored.

Due to the rapid expansion of the lopsided exchange of undervalued raw material exports and overvalued manufactured imports, the Philippines suffered a severe foreign exchange crisis in 1949. Export and foreign exchange controls had to be imposed. The allocation of limited foreign exchange favored the importation of capital goods and other essential imports.

At the beginning, the US Bell Mission recommended this policy of controls. Eventually this would be rejected by the US in the late 50s. The growth of so — called import — substitution industries or import — dependent light manufacturing industries owned by the Filipino national bourgeoisie spawned the «Filipino First» policy. The Macapagal and the Marcos regimes would subsequently be used by the U.S. to counter the growing demand for national industrialization.

The International Monetary Fund and the World Bank would emerge prominently from the early 60s onwards to dictate economic, monetary and fiscal policies, encouraging high foreign borrowing and high spending for the infra-

structures and mills of an export — oriented raw — material producing semi-feudal economy.

The United States retained its military bases in the Philippines and thus continued to violate the national sovereignty and territorial integrity of the Philippines. It also controlled the Armed Forces of the Philippines by the latter's dependence on US indoctrination, strategic planning, higher officer training and logistical support. US control of the main component of state power makes it extremely subservient to US imperialism.

With Filipino puppet officials assuming all positions in national administration, the phenomenon of bureaucrat capitalism became pronounced as never before. Increasingly, government officials made use of their public offices to raid the national treasury, cut into loan contracts and public projects, and amass capital assets and land.

The United States continued to control the Philippine educational system through education officials and cultural leaders who had been soaked in the US educational system. These propagated pro - imperialist and anti - communist ideas as did US textbooks and other cultural materials. The continued dominance of English over the national language facilitated the persistence of colonial mentality.

In the same way that US monopoly capitalism superimposed itself on feudalism to produce a semifeudal economy, the modern factors of US cultural aggression overlaid and coordinated with the most reactionary local cultural factors, including the institutional Church, in order to produce a semifeudal and semicolonial culture. The mixture of medieval and pro — imperialist values is often considered a split personality complex of the formally educated Filipino.

The Marcos Fascist Dictatorship

The semicolonial and semifeudal system is a social system in constant crisis. It is afflicted by two moribund forces: foreign monopoly capitalism and domestic feudalism. For these forces to persist and maintain their dominance, they restrict the growth of productive forces, and use political repression.

There is not a single decade in the 20th century that has not been marked by peasant social unrest and uprisings since the utter failure of the token land reform undertaken by the US colonial regime. By the 1950s, there were militant peasant movements and peasant uprisings in Central Luzon and Southern Luzon.

During the Japanese occupation, the peasant movement in Central Luzon was able to build a people's army against the fascist invader and weaken land-

lord power. After World War II, the first serious peasant war under the leadership of a proletarian party broke out. This was defeated through the Lavaite misleadership and the military superiority of the United States and the local reactionary classes.

It appeared that the land problem was relieved by the token land reform undertaken by the puppet regimes from Magcaycay to Marcos. But in fact, the peasants themselves tried spontaneously to relieve their land hunger by resettling on public land. But the land frontier available for spontaneous resettlement was exhausted towards the end of the 60s. Thus the entire country would be confronted by the problem of landless peasants and the proliferation of farm workers competing for fewer farm jobs in old settlements.

The worst of US monopoly capitalism as a moribund force was of course felt during the Great Depression in the 1930s and the explosion of World War II, which destroyed the productive forces of most capitalist countries, and many of the colonies and semicolonies. As a result of World War II, more socialist countries arose and the national liberation movements spread widely to constrict the imperialist spheres of influence areas of investments and markets.

After the reconstruction of the devastated countries, including Western Europe and Japan, there was the problem of the US accommodating these in the world capitalist market, including the colonies and semi — colonies. In the 60s, the US decided to undertake the policy of pouring in loan capital into underdeveloped countries like the Philippines for purposes of building up their infrastructures, covering deficits in foreign trade and balance of payments and thus allowing the sale of manufactured supplies from capitalist countries which were already troubled by recurrent and prolonged bouts of recession and inflation.

This US policy was touted as one of development for the Philippine economy. But in fact this aggravated the agrarian, pre — industrial semifeudal character of the Philippine economy and put it into the quagmire of foreign indebtedness. The fact that foreign loan capital for nonindustrial enterprise, exposed the complete anti — industrial and counter — productive thrust of foreign monopoly capital. The Philippines was compelled to incur tremendous amounts of foreign debt, but could never pay this back on the basis of its perpetuated agrarian economy. Also, those import — dependent enterprises described as export — oriented manufacturing enterprises like those in garments and semi — conductors, were in fact more of dollar — draining devices, worse than the so — called import substitution enterprises of the 50s.

Under the conditions in which US imperialism and domestic feudalism became more and more exploitative and counterproductive, the fascist dictatorship of Marcos arose in 1972 upon the instigation of the US to suppress

the resurgent anti—imperialist and anti—feudal movement. The United States and the ruling puppet clique of Marcos were no longer capable of ruling in the old way with trappings of bourgeois liberal institutions and processes.

It can also be stated that the entire ruling system of big compradors and big landlords could no longer rule in the old way and settle their differences amicably. At the same time, the revolutionary forces of the proletarian party, the peasant based people's army, and the national united front, had started to grow. The legal forces of the national democratic movement were also demanding the end of the semicolonial and semifeudal system in favor of a national and democratic system.

The fascist dictatorial regime of the US—Marcos clique could prolong its rule for so long as foreign loans (which could never be paid back) and US bilateral assistance came in to assist the regime in undertaking infrastructure projects, coping with the first oil shock, beefing up the military and covering deficits in foreign trade and the balance of payments. In the entire span of the life of the fascist dictatorship, the raw material exports of the Philippines were depressed and could not yield any surplus in foreign trade.

Possessed with autocratic power, Marcos and his fascist clique undertook the most gigantic and worst bureaucrat capitalist plunder ever seen in Philippine history. Bureaucratic corruption augmented monopoly capitalist and feudal exploitation in plundering the country and sucking dry the blood of the Filipino people.

When foreign loans could be had only at extremely onerous terms starting in 1979, and subsequently foreign loans at whatever terms dwindled in the early 80s, the fascist dictatorship of Marcos shook from its foundation to its rafters, and eventually collapsed in 1986 under the blows of the toiling masses, the middle social strata and the anti—fascist sections of the reactionary classes.

The Current Situation

The inciting moment for the broadest possible range of antifascist forces to rise up against the Marcos despotism was the assassination of Benigno Aquino, Jr., in 1983. Since then the anti—Marcos and anti—fascist faction of the reactionary classes had moved to discredit the Marcos dictatorship.

It became possible to finally overthrow the Marcos fascist clique in 1986 because the revolutionary masses had conducted struggle since 1972, and even before that, because the United States and the Catholic Church came to fear that the prolonged stay of Marcos in power would hasten the victory of the armed revolution, and because all patriotic and progressive forces participated

in the people's uprising that protected and supported the military forces breaking away from the regime.

But the toppling of the Marcos regime does not mean the end of the chronic and current crisis of the semicolonial and semifeudal ruling system. Greater efforts are needed even only to dismantle the remaining structure of dictatorship. At the same time, the basic problems of US imperialism, feudalism and bureaucrat capitalism still need to be confronted and done away with, in order to remove the basis for the reemergence of fascist dictatorship and to free the people once and for all from oppression and exploitation.

There has been no social revolution yet. The ruling system persists. The ruling classes of big comprador and big landlords continue to ride roughshod over the people. The oppressive state remains. The Armed Forces of the Philippines as the main component of the reactionary state remains intact and completely carried over from the Marcos regime to the Aquino regime.

On the scale of one, two or three years, the Aquino regime is threatened by the comeback forces of the fallen regime and the rising ambitions of military group. The new regime is faced with grave problems left by the Marcos regime and with the ever worsening crisis of the dying ruling system. The rising anti-imperialist and antifeudal demands of the people must be satisfied.

The national democratic revolution continues. The Filipino people continue to struggle for national sovereignty and democracy; land reform and national industrialization; a scientific, national and mass culture; and an independent foreign policy.

THE ENDURING MYTH OF MEDIA OMNIPOTENCE

by

WILLIAM, C. ADAMS

George Washington University
Washington, D.C.

No matter how much contrary evidence is amassed, there is a widespread view that the mass media have the capacity to entrance and hypnotize an audience. This myth of media omnipotence seems deeply ingrained in the modern mind. It is both enduring and wrong.

Careful quantitative research continues to reaffirm what is sometimes called in the United States «the law of minimum consequences». That principle holds that persuasive mass communication is «more likely to reinforce the existing opinions of its audience than it is to change opinions»¹. And minor change is more likely than outright conversion. Likewise, the more important the issue to the audience, the less influential are persuasive messages. Thus, mass media messages are likely to reinforce pre-existing attitudes but rarely cause substantial shifts in fundamental attitudes.

Image changes are made difficult by a variety of barriers, both sociological and psychological². Sociological barriers include the social networks and reference groups sustaining core values and mediating discordant news from elsewhere; influential local opinion leaders and interpersonal discussions also serve to authenticate or delegitimize tentative views drawn from mass media³. Psychological barriers include long-standing attitudes gained from family, church, school, job, peers; selective exposure (avoiding opposing messages);

1. Joseph Klapper, *The Effects of Mass Communication* (The Free Press, 1960).

2. George Comstock. Steven Chaffee, Natan Katzman, Maxwell McCombs, and Donald Roberts, *Television and Human Behavior* (Columbia University Press, 1978); Philip Zimbardo, Ebbe Ebbesen, and Christina Maslach, *Influencing Attitudes and Changing Behavior* (Addison-Wesley, 1977); see also, Sidney Kraus and Dennis Davis, *The Effects of Mass Communication on Political Behavior* (Pennsylvania State University Press, 1976).

3. See, e.g., William A. Lucas and William C. Adams, «Talking, Television, and Voter Indecision», *Journal of Communication* 28 (Autumn 1978): 120-131.

selective perception (screening out discordant messages); selective retention (remembering only reinforcing messages); plus other devices (e.g., schemas; discounting source credibility; denial).

Two recent examples of this phenomenon come from major American television productions. In both cases, there was intense media attention prior to the broadcasts. In both cases, politicians and commentators expected major political consequences as a result of the media messages. In both cases, those who predicted major changes were wrong.

In October of 1983, over 80 million Americans watched *The Day After*, the ABC television network's controversial drama about the horror and devastation of nuclear war. Many people expected that this strong program would cause a significant shift in public attitudes. They thought it would show the folly of the arms race and cause a public outcry against military spending.

Researchers at George Washington University surveyed nearly 1,000 Americans immediately before and after the broadcast of *The Day After*⁴. Results showed that the program did not transform views of defense armaments or nuclear war. It did not mobilize an antinuclear weapons crusade. Americans overwhelmingly favored mutual verifiable reductions in weapons long before *The Day After* was broadcast. The TV program did not create or spread those views. Likewise, Americans already saw nuclear war as the ultimate cataclysm. *The Day After* did not create or spread those views. At the same time, Americans consider military weakness to be an invitation to aggression. *The Day After* did not curtail this longstanding belief.

February 15, 1987, ABC began broadcasting a week-long 14-hour TV series entitled *Amerika*, about life in the United States under Soviet rule. George Washington University researchers directed a nationwide survey of over 1,000 adults immediately before the miniseries began and re-interviews within three days after the series concluded⁵. Before and after comparisons failed to uncover changes among those Americans who watched several hours of ABC's *Amerika*. There was no indication that pre-existing views were changed or were adopted by those who had not previously shared them. As with *The Day After*, the impact was nothing like what had been predicted by most commentators.

Despite the evidence to the contrary, the myth persists that the mass me-

4. William C. Adams, Dennis Smith, Alison Salzman, Scott Hieber, William Vantine, Nina Weisbroth, «Before and After *The Day After*: The Unexpected Results of a Televised Drama», *Political Communication and Persuasion* 3 (Spring 1986): 191-213.

5. William C. Adams, «The Impact of ABC's *Amerika*», presentation to the American Association for Public Opinion Research. May 22, 1987.

dia are capable of easily mesmerizing audiences. Systematic content analyses of U.S. media coverage of the 1984 presidential campaign concluded that coverage of Ronald Reagan was substantially more negative than coverage of his Democratic challenger Walter Mondale⁶. Despite his advantage in the media, Mondale's standing did not improve in the polls.

Many other studies have reached conclusions that are consistent with this thesis. For example, John Robinson found that «despite press and television coverage largely sympathetic to antiwar demonstrators who clashed with Chicago police on August 28, 1968, public opinion remained overwhelmingly unsympathetic»⁷.

A detailed study of the famous CBS-TV documentary *The Selling of the Pentagon* found that the program had none of the expected impact on the audience. Viewers who watched this show did not become more critical of the military establishment⁸. Instead, they reinterpreted and redirected the messages in order to avoid having to change deeply-held attitudes.

There is some evidence that media messages have more effect over the long-term than they do in the short-term. Yet, even full coordination of mass messages over many years often show surprisingly little impact. Decades of suppression of the Catalan language by the mass media in Franco's Spain was unable to supplant it with the language of Madrid. Likewise, Catholicism in Poland scarcely seems diminished by the decades of antagonism it has faced in the state-run mass media.

My contention is not that mass media messages are without any impact, but rather that most observers wildly exaggerate their impact. The media's impact is rarely clear and simple. The impact is almost never as powerful as the legend has it. Media messages are intercepted by an assortment of social forces that minimize their impact.

The task of scholars is to understand better the dynamics that allow some media messages to have a more serious impact, while most are less consequential. Researchers are seeking to specify better the conditions under which the mass media are more or less powerful. To date, one of the most significant findings has been the role of the media in «setting the agenda» of top issues that people are most concerned about.

6. Michael Robinson and Austin Ranney, Eds., *The Mass Media in Campaign '84* (Washington, D.C.: A.E.I., 1985).

7. John P. Robinson, «Public Reaction to Political Protest: Chicago 1968», *Public Opinion Quarterly* 25 (Winter 1971): 1-9.

8. Michael J. Robinson, «Public Affairs Television and the Growth of Political Malaise», *American Political Science Review* 70 (June 1976): 409-432.

People may not be «persuaded» by the perspective of the story, but they are usually successfully persuaded that the topic is important. News priorities play a major role in «setting the agenda» of issues the audience accepts as most important. The media agenda is not accepted at all times by all people, but on balance it is a significant factor in ordering public priorities⁹. Mass media do not automatically tell people what to think, «but they are stunningly successful in telling us what to think about»¹⁰.

Experiments manipulating the TV news agendas to which people were exposed found that many people tended to adopt TV's issue priorities as their own¹¹. Agenda setting may be especially strong with regard to international affairs, where few people have the option of selecting alternatives firsthand. In contrast, people appear to worry about the economy even when it ranks low in the news.

Media messages can be influential, especially in setting the agenda, but their power is more limited and more constrained than is popularly assumed. The study of the media in society is not like the study of physics — media messages do not have the simple and inexorable power of gravity, pulling everyone straight down to the media's ground. Rather, the study of the media in society is more like the study of complex organic chemistry, with a changing mix of chemicals including very stable and inert elements as well as catalysts.

9. Donald Shaw and Maxwell McCombs, *The Emergence of American Political Issues: The Agenda-Setting Function of the Press* (West, 1977); Michael MacKuen and Steven Coombs, *More Than News: Media Power in Public Affairs* (Sage, 1981).

10. Bernard Cohen, *The Press and Foreign Policy* (Princeton University Press, 1963): 16.

11. Shanto Iyengar, Mark Peters, and Donald Kinder, «Experimental Demonstrations of the 'Not-so-Minimal' Consequences of Television News Programs», *American Political Science Review* 76 (December 1982): 848-858.

LES RAPPORTS ENTRE LE PRESIDENT DE LA REPUBLIQUE ET LE PREMIER MINISTRE AVANT ET APRES MARS 1986.

by

ALAIN LANCELOT

Directeur de l'Institut d'Etudes Politiques de Paris.

Le problème dont je dois traiter ce soir est assurément un problème actuel: c'est le problème politique du moment. De quelque côté qu'on se tourne, on n'entend parler que de la «cohabitation». Mais c'est aussi un problème qui renvoie à l'interprétation du régime politique mis en place en France en 1958 et qui relance le débat intellectuel et les polémiques politiques qui n'ont jamais complètement disparu sur ce thème depuis la fondation de la Cinquième République.

C'est pourquoi la meilleure façon de traiter le problème au fond me paraît de suivre l'ordre chronologique en distinguant quatre périodes: les débuts du régime, la présidence majoritaire, le nouvel équilibré établi en 1986, l'avenir tel qu'on peut le conjecturer.

1. — LES DEBUTS DU NOUVEAU REGIME : 1958 - 1962

Revenir vingt - cinq ans en arrière dans un contexte historique très différent peut passer pour une démarche archéologique. Mais cela me paraît doublement utile en permettant de confronter les sources constitutionnelles et l'enracinement des premières pratiques.

1.1. La Constitution morte - née de 1958

Du point de vue des rapports entre le Président de la République et le Premier Ministre, la Constitution de 1958 est, dans une large mesure, une Constitution morte - née. Elle avait pourtant été marquée par un effort très original dans le droit constitutionnel français de définir la fonction, voire les buts de l'action des deux têtes de l'exécutif, le Président et le Gouvernement, par l'article 5 et l'article 20. L'article 5, qui ouvre le titre II consacré au Président de la République, stipule: «Le Président de la République veille au respect de la Constitution. Il assure, par son arbitrage, le fonctionnement régulier des pouvoirs publics ainsi que la continuité de l'Etat. Il est le garant de l'indépendance nationale, de l'intégrité du territoire, du respect des accords de

Communauté et des Traités». L'article 20 ouvre le titre III consacré au Gouvernement et stipule: «Le Gouvernement détermine et conduit la politique de la Nation. Il dispose de l'Administration et de la force armée. Il est responsable devant le Parlement dans les conditions et suivant les procédures prévues aux articles 49 et 50. Il est suivi par l'article 21 où l'on peut lire: «Le Premier Ministre dirige l'action du Gouvernement. Il est responsable de la Défense nationale. Il assure l'exécution des lois. Sous réserve des dispositions de l'article 13, il exerce le pouvoir réglementaire et nomme au emplois civils et militaires». L'article 13 en question précise dans ses alinéas 1 et 2: «Le Président de la République signe les ordonnances et les décrets délibérés en Conseil des Ministres. Il nomme aux emplois civils et militaires de l'Etat».

En principe, ces articles suggèrent une véritable répartition des pouvoirs pour éviter toute concentration. Le Président de la République a trois grandes fonctions: 1. veiller au respect de la Constitution: cela se traduit par le droit de saisir le Conseil constitutionnel mais aussi par un certain pouvoir d'interprétation sans contrôle. On l'a vu quand le Président a refusé de convoquer le Parlement en session extraordinaire ou de signer une ordonnance. 2. Assurer, par son arbitrage, le fonctionnement régulier des pouvoirs publics et la continuité de l'Etat. Littéralement, il ne s'agit pas d'une compétence générale d'arbitrage politique. Le Président n'a pas vocation à choisir les solutions mais à assurer la continuité des moyens lorsque les mécanismes habituels se bloquent en dehors de toute violation de la Constitution. 3. Garantir l'indépendance nationale, l'intégrité du territoire et le respect des traités. Cette fonction est assurée dans sa plénitude dans l'emploi de l'article 16 en cas de menace «grave et immédiate» et d'interruption du «fonctionnement régulier des pouvoirs publics constitutionnels». Mais en dehors de cette situation de crise, la responsabilité du Président est associée à celles du Gouvernement et du Parlement. C'est ainsi que, si le Président est chef des armées, le Premier Ministre est responsable de la défense nationale et que, si le Président négocie les traités, c'est le Parlement qui autorise leur ratification.

Au total, la Constitution ne donne pas du tout au Président le pouvoir suprême que les présidents successifs ont revendiqué en se qualifiant de «guide de la France» (de Gaulle, décembre 1958), «Chef suprême de l'exécutif» (Pompidou, juin 1969), «première responsabilité politique de la France» (V. Giscard d'Estaing, juillet 1977) ou «premier responsable des affaires publiques» (F. Mitterrand, juin 1983). Au contraire, le Président de la Constitution est le chef d'Etat d'un régime parlementaire, en charge de quelques domaines essentiels mais non de «l'intérêt général» tout court et, la plupart du temps, privé de pouvoir discrétionnaire comme en témoigne l'exigence de contreseing pour la plupart de ses actes (article 19).

1.2. La mise en oeuvre du nouveau régime au temps de « la démocratie de ratification » de 1958 à 1962.

Cette interprétation littérale de la Constitution reste pourtant à l'état de virtualité. Sous l'effet des circonstances une constitution plus présidentialisée s'établit dans les faits. Ces circonstances sont la nécessité de restaurer l'autorité de l'Etat après le naufrage de la Quatrième République, la nécessité d'assurer l'unité de décision pour sortir de la guerre d'Algérie et, naturellement, la personnalité du Général de Gaulle. Elles ont poussé au présidentialisme par la création d'un « domaine réservé » au Président pour ce qui touchait à l'Algérie, à la défense et aux affaires étrangères et par la subordination de fait du Premier Ministre au Président. Cette subordination s'est traduite de façon éclatante lors de la naissance et de la mort du Gouvernement Debré. Le Président a fait soumettre à son approbation la politique que le Premier Ministre avait l'intention d'appliquer avant de le nommer. Le communiqué du 8 janvier 1959 déclare que M. Michel Debré « a soumis à l'approbation du Général de Gaulle ses conceptions en ce qui concerne la politique générale et les noms des personnalités qui deviendraient, le cas échéant, ses collaborateurs au Gouvernement ». Un peu plus de trois ans plus tard, le Président révoque en fait le Premier Ministre. Dans la lettre qu'il lui adresse en avril 1962, il tient à préciser en effet : « en me demandant d'accepter votre retrait du poste de Premier Ministre et de nommer un nouveau Gouvernement, vous vous conformez entièrement et de la manière la plus désintéressée à ce dont nous étions depuis longtemps convenus ». En fait on assiste progressivement à la concentration du pouvoir suprême — ce que F. Mitterrand appelle à l'époque « le coup d'Etat permanent » — pour établir une sorte de principat ratifié par le peuple à l'occasion de référendums — questions de confiance destinés à renouveler le pacte consistant de 1958.

2. — LA PRESIDENCE MAJORITAIRE : 1962 - 1968

Avec la réforme constitutionnelle d'octobre 1962, une nouvelle République voit le jour. L'élection directe du Président de la République au suffrage universel va permettre d'institutionnaliser sa prééminence en l'assurant d'une légitimité démocratique supérieure à celle du Gouvernement et en lui permettant de réduire la diversité des pouvoirs à l'unité par le jeu de la règle majoritaire. Elu par la majorité des Français, le Président est conduit à s'engager dans les élections législatives pour obtenir une majorité parlementaire sur ses orientations et nomme un Premier Ministre dans cette majorité pour appliquer sa politique. On trouve une formulation très précise de cette

conception dans l'ouvrage posthume de G. Pompidou, *Le noeud gordien* (1974): «Notre Constitution, modifiée par le référendum qui a institué l'élection du Président de la République au suffrage universel, a clairement posé le principe de la priorité du Chef de l'Etat. C'est même là que se trouve l'opposition essentielle avec les IIIe et IVe Républiques. Le Chef de l'Etat, investi directement de la confiance de la Nation, est et doit être le chef incontesté de l'Exécutif. C'est lui qui, avec son Gouvernement, doit définir la politique et la conduire. Le Premier Ministre, comme l'indique son nom, n'est que le premier des ministres. Le rôle de coordination qu'il joue dans le Gouvernement, la responsabilité qu'il exerce et engage vis à vis de l'Assemblée ne peuvent effacer cette subordination fondamentale» (p. 63). Une telle subordination n'est concevable, en pratique, que si la majorité présidentielle et la majorité parlementaire coïncident et si la légitimité du Président n'est pas remise en cause. Examinons ce qui s'est produit sur ces deux plans entre 1962 et 1986.

2.1. Majorité présidentielle et majorité parlementaire de 1962 à 1986.

Durant cette période, deux cas de figure peuvent être distingués du point de vue des relations entre le Président, le Gouvernement et les partis de la majorité.

Le premier cas correspond à la coïncidence des deux majorités et à la prééminence du parti du Président dans la majorité. Cette double condition permet que l'unité hiérarchique des pouvoirs soit respectée. Cette situation a été celle de la présidence de Gaulle de 1962 à 1969 (prééminence de l'UNR puis de l'UDR), de la présidence Pompidou de 1969 à 1974 (prééminence de l'UDR) et de la présidence Mitterrand (prééminence du PS).

Le second cas de figure correspond à la coïncidence des deux majorités mais sans que le parti du Président soit majoritaire. Ce fut le cas sous la présidence de V. Giscard d'Estaing de 1974 à 1981. Dans ce cas, le fonctionnement du régime est beaucoup plus difficile car l'unité du pouvoir ne se réalise pas sans conflit: c'est ainsi que de 1974 à 1976, V. Giscard d'Estaing dut composer avec J. Chirac et, de 1976 à 1981 il dut, avec R. Barre, son premier ministre, affronter la fronde du RPR.

2.2. La légitimité du Président.

Si on accepte de mesurer la légitimité du président en termes de popularité — ce qui est évidemment bien imparfait — on observe une différence très sensible entre la situation de de Gaulle et de Pompidou d'une part et de V. Gis-

card d'Estaing et F. Mitterrand d'autre part. Aux présidences de la crise correspond une certaine crise de la présidence. Cela ressort du tableau no 1 qui montre la moyenne des cotes de satisfaction mensuelles du Président de la République calculée par année civile ou portion d'année civile pour chaque mandat.

Tableau 1 — POPULARITE DU PRESIDENT

		Moyenne du mandat	Moyenne de l'année d'entrée en fonction	Moyenne de la dernière année
[(satisfaits et mécontents selon l' IFOP)]				
de Gaulle	: satisfaits	56 %	61 %	53 %
			(1966)	(1969)
	mécontents	32 %	30 %	35 %
Pompidou	: satisfaits	58 %	50 %	59 %
			(1969)	(1974)
	mécontents	29 %	32 %	36 %
Giscard	: satisfaits	48 %	48 %	37 %
			(1974)	(1981)
	mécontents	39 %	31 %	48 %
Mitterrand	: satisfaits	39 %	48 %	33 %
			(1981)	(1985)
	mécontents	43 %	25 %	49 %

On voit sur le tableau 1 qu'on est loin, après 1979, de la conception d'un chef de l'Etat investi directement — et surtout durablement — de la confiance de la Nation.

3. — LE NOUVEL EQUILIBRE DES POUVOIRS INSTAURE EN MARS 1986.

En mars 1986, la rupture est encore plus forte puisque le pilier parlementaire manque au Président. Peut-être n'est-il pas inutile de rappeler dans quelles conditions s'ouvre la nouvelle expérience. Le président a tout fait, en effet, pour tenter de ne pas se retrouver en face d'une majorité hostile à l'Assemblée nationale. Plus particulièrement, il a procédé au recentrage du PS pour priver l'opposition de ses meilleurs arguments (rupture avec le PC, libéralisation de l'économie, libéralisation de la télévision, etc...); il a fait adopter la représentation proportionnelle pour minimiser les risques d'échec et semer la division à droite en favorisant l'émergence du Front national; il s'est engagé enfin directement dans la campagne des législatives. Mais ces efforts n'ont pas été complètement couronnés de succès. L'opposition est majoritaire

à l'Assemblée sans le Front National. De peu, il est vrai : avec le système majoritaire en vigueur précédemment, les élections du 16 mars 1986 auraient donné une majorité de plus de 100 sièges à la droite modérée alors que la proportionnelle ne lui a assuré qu'une avance de 2 sièges par rapport à la majorité absolue. La marge de manoeuvre est fort étroite de part et d'autre et, si le Gouvernement retrouve une autorité autonome, le Président conserve une partie de son pouvoir.

3.1. Le retour du Gouvernement.

Le Gouvernement a pu mettre en oeuvre une véritable politique de rupture avec les orientations du Président de la République. Il suffit de citer quelques décisions de première importance comme les privatisations (loi d'habilitation du 6 août 1986), le rétablissement du système majoritaire (lois des 11 juillet et 24 novembre 1986), la lutte contre la délinquance, la criminalité et le terrorisme (loi du 9 septembre 1986), l'assouplissement des conditions de travail (loi d'habilitation du 2 juillet 1986), la liberté de la communication (lois des 1er avril, 30 septembre et 27 novembre 1986), ou encore les lois sur la santé, la famille, le logement, l'immigration, etc... Toutes mesures préparées sous la responsabilité de J. Chirac et que F. Mitterrand s'est résigné à promulguer.

Paradoxalement, les principales difficultés du Gouvernement ne tiennent pas à la cohabitation. Elles procèdent plutôt de la résistance de la société (le chômage ne recule pas, les syndicats remobilisent leurs troupes, la société civile répugne à l'activisme réformateur), les divisions internes à la majorité (entre RPR et UDF ou même au sein de l'UDF) ou tout simplement du calendrier (le Gouvernement n'ayant que deux ans pour convaincre a été condamné à adopter un rythme accéléré, à coup d'ordonnances et d'articles 49 - 3, sans être certain d'avoir le temps de cueillir les fruits d'une action en profondeur).

3.2. La résistance du Président.

Il n'empêche que le Président de la République a réussi à faire la part du jeu. En s'appuyant sur trois dispositifs constitutionnels qui lui permettent de contenir la poussée du Gouvernement, il finit par remplir une fonction très originale dans la vie politique française.

Les trois points d'appui du Président sont la présidence du Conseil des Ministres, l'article 13 et ses pouvoirs propres en matière de défense et de diplomatie. Le Président n'a pas utilisé la présidence du Conseil des Ministres pour empêcher le Gouvernement d'agir. Il arrête l'ordre du jour du Conseil

conformément aux vœux du Premier Ministre, sauf à retarder les nominations d'une semaine quand il a l'impression qu'on veut le brusquer. Mais le Président utilise cette opportunité pour faire connaître son point de vue et ses critiques. Il arrive assez souvent que le porte - parole du Président fasse connaître les réserves présidentielles à l'issue du Conseil. L'article 13 concerne la signature des ordonnances, des décrets en Conseil des ministres et des nominations. Le Président a utilisé cette prérogative à plusieurs reprises pour retarder l'action du Gouvernement. C'est ainsi qu'il a refusé par trois fois de signer des ordonnances (sur les privations en juillet 1986, sur le découpage électoral en octobre 1986 et sur l'aménagement du temps de travail en décembre 1986) et qu'il a refusé à plusieurs reprises de remplacer ses didèles à des postes de responsabilité tant qu'ils n'auraient pas reçu de compensation honorable. Au total, le Président a cependant fait un usage assez modéré des possibilités d'empêchement que lui donnait l'article 13. Beaucoup de changements de personnes ont été généralement acceptés (215 hauts fonctionnaires remplacés en un an après mars 1986 contre 303 la première année qui a suivi l'alternance en 1981) et beaucoup d'ordonnances ont été signées, le Président étant d'ailleurs contraint de promulguer celles qu'il avait refusé de signer et que le Parlement s'était empressé d'adopter par la procédure ordinaire. Quant à la défense et à la diplomatie, le Président de la République continue d'y affirmer sa prééminence. Le fait qu'il soit seul détenteur du feu nucléaire lui permet évidemment de faire reconnaître cette prééminence dans la définition des grandes options stratégiques. Mais il joue également du fait que le protocole lui laisse le premier rôle dans la représentation de la France dans les conférences internationales pour imposer son autorité dans la conduite de la politique étrangère. Le Premier Ministre a certes tenté de se hisser à ses côtés avec plus ou moins de succès, mais le Président est parvenu à imposer sa prééminence au prix de quelques conflits (à l'occasion des relations avec l'Espagne en mars 1987 ou avec les Etats - Unis en avril par exemple). Cependant le Président ne peut définir seul un certain nombre d'orientations qui auraient des implications internes. Il risquerait d'être désavoué et n'a pas, de toute manière, la clé des moyens. Selon l'expression de Jacques Fournier, ancien secrétaire général du Gouvernement, le Président «continue de diriger la politique étrangère, mais il n'en a plus l'entière maîtrise».

La nouvelle configuration de ses pouvoirs finit par donner au Président une fonction très originale dans la vie politique française. Cette fonction revêt trois aspects, dont les deux premiers relèvent de ce que Jean - Louis Quermonne appelle «de pouvoir d'Etat» et qui reprennent, en élargissant un peu, la fonction définie à l'article 5, mais dont le troisième est beaucoup plus politique, au sens partisan du terme. Les deux fonctions de l'homme d'Etat que

remplit le Président sont la représentation de la France sur la scène internationale et l'exercice d'une magistrature morale sur la scène nationale pour affirmer la continuité de l'état et la continuité de la tradition nationale et républicaine qui fonde le consensus français. La fonction plus politique se ramène à l'exercice d'une sorte de «contre-pouvoir tribunicien»: le Président se présente sous cet angle comme le protecteur du «peuple de gauche». «En phase» avec le mouvement étudiant, recevant une délégation de grévistes, il se pose en avocat des petits contre les pouvoirs établis de la nouvelle majorité. Cette fonction n'est plus en dehors des partis, et encore moins au dessus. C'est une fonction de chef de l'opposition qui sait combiner à merveille son irresponsabilité politique et ses responsabilités étatiques pour profiter de sa légitimité représentative en exploitant les difficultés du gouvernement. C'est aussi une magnifique rampe de lancement pour l'élection présidentielle. Aussi F. Mitterrand est - il bien loin en mai 1987 de ce qu'il était deux ans plus tôt dans l'opinion (tableau 2).

Tableau 2 : CONFIANCE DANS M. MITTERRAND D'APRES LA SOFRES

	mai 1985	mai 1987
confiance	38 %	57 %
pas confiance	58 %	37 %

4. — LES PERSPECTIVES.

Il n'est évidemment pas question de terminer cette conférence par de la politique - fiction. Mais il n'est pas interdit de chercher à tirer de l'analyse de l'histoire récente les lignes de force d'une évolution possible. A cet égard trois grandes options semblent ouvertes. Mais, en toute hypothèse, il est probable que l'expérience actuelle laissera quelques traces dans le fonctionnement futur des institutions françaises.

4.1. Trois grandes options.

La première hypothèse est celle d'un retour à la présidence majoritaire, ce qui reviendrait à fermer la parenthèse ouverte en mars 1986. Cette hypothèse suppose que deux conditions soient satisfaites: 1. la dissolution de l'Assemblée après l'élection présidentielle. Cette dissolution serait nécessaire pour un président socialiste et quasi nécessaire pour un président centriste ou même RPR en raison de la faiblesse et de l'hétérogénéité de la majorité actuelle. 2. La victoire du parti du Président aux élections législatives. Cette deuxième condition peut être satisfaite grâce au retour au scrutin majoritaire

mais ce n'est pas du tout certain : le retour à l'unité du pouvoir en faveur du PS peut faire peur; la droite est profondément divisée et l'UDF n'est pas un «parti présidentiel» au même titre que le RPR.

La deuxième hypothèse est celle d'une présidence ciment d'une grande coalition. Elle repose sur l'idée que le Président nouvellement élu refuse de dissoudre par crainte de perdre les législatives et préfère opérer une ouverture politique (au centre si c'est un socialiste, en direction du PS si c'est un centriste ou un gaulliste). Le Président élu par la majorité des Français est alors le ciment de cette nouvelle alliance sans dissolution. La notion de majorité parlementaire tend à s'affaiblir et plusieurs partages de pouvoirs sont envisageables entre le Président et le Premier Ministre en fonction des circonstances et des personnalités. Une telle hypothèse paraît difficilement imaginable avec R. Barre ou J. Chirac. Elle aurait été plus facile avec V. Giscard d'Estaing et reste possible avec F. Mitterrand et peut-être M. Rocard. Elle était évidemment dans la logique de la proportionnelle et se heurterait tôt ou tard à la logique des scrutins majoritaires aux élections législatives.

La troisième hypothèse est celle d'un retour plus ou moins forcé à la cohabitation. Elle repose sur la permanence de la contradiction entre majorités présidentielle et parlementaire. Cette contradiction est rendue plus probable aujourd'hui par la relative fluidité de l'électorat français en fonction des candidats et par la différence de nature qui risque de s'instituer entre l'élection présidentielle, élection de personnes pour un pouvoir d'Etat, et les élections législatives, élections partisans pour une majorité parlementaire. Rien ne dit, en conséquence, que la période ouverte en mars 1986 sera nécessairement close au printemps 1988.

4.2. L'héritage possible de l'expérience actuelle dans le futur partage du pouvoir entre le Président de la République et le Gouvernement.

A certains signes on peut penser que le partage des pouvoirs entre les deux têtes de l'Exécutif sera mieux équilibré à l'avenir. Le Premier Ministre ne sera sans doute plus jamais réduit à n'être que «le premier des ministres» : il devrait au moins partager l'orientation de la politique avec le Président. Celui-ci devrait en profiter pour recentrer son action. Dès maintenant, les structures de la Présidence ont changé : les conseillers du Président — véritables super - ministres - ont disparu tandis que les services de communication de l'Elysée se sont étoffés. Tout dépendra évidemment de la personnalité et de l'expérience du futur Président. Si c'est F. Mitterrand, on peut penser qu'il n'oubliera pas un recentrage déjà amorcé lorsque Laurent Fabius était Premier Ministre. Jacques Chirac fera peut-être de même. N'a-t-il pas dé-

jà amorcé un partage de cette nature avec E. Balladur, seul «ministre d'Etat» et véritable Premier - bis du Gouvernement? R. Barre lui - même, si attaché à l'autorité du Président, n'oubliera peut - être pas combien il a souffert de la tutelle de V. Giscard d'Estaing. Des autres, on ne sait rien, notamment de Michel Rocard, seul prétendant sérieux à n'avoir jamais été ni Premier Ministre ni Président.

Tableau 3 : LE ROLE DES GRANDES INSTITUTIONS D' APRÈS LA SOFRES

«Estimez - vous qu'à l'heure actuelle en France, c'est plutôt le Parlement, plutôt le Président de la République ou plutôt le Gouvernement qui fixe les grandes orientations de la politique française?».

	Sept. 1978	Sept. 1983	Mars 1987
plutôt le Parlement	9	11	13
le Président	42	31	11
le Gouvernement	33	42	63
sans opinion	16	16	13

«Et qui devrait, à votre avis, fixer les grandes orientations de la politique française?»

	Nov. 1969	Sept. 1983	Mars 1987
le Parlement	33	26	19
le Président	24	25	31
le Gouvernement	36	35	41
sans opinion	7	1v	9

Reste que les hommes politiques doivent aussi compter avec les dispositions et les attentes de l'opinion. Celle - ci a d'abord applaudi la cohabitation mais elle tend de plus en plus à la rejeter. Les Français estiment aujourd'hui que c'est le Gouvernement qui fixe les grandes orientations de la politique française. Une majorité plus faible se réjouit qu'il en soit ainsi (tableau 3). Il est clair qu'entre Président et Gouvernement le «match» reste ouvert. Une certaine forme de coopération équilibrée est sans doute ce qui répondrait le mieux aux attentes de l'opinion. Si cette évolution se confirmait la «parenthèse» de 1986 aurait finalement été une étape décisive dans l'évolution des institutions françaises.

ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

του
ΜΙΧΑΪΛΟ ΜΑΡΚΟΒΙΤΣ

University of Belgrade Center for Philosophy and Social Theory

Η Ριζοσπαστική δημοκρατία είναι μια μορφή κοινωνικής οργάνωσης η οποία καταλύει όλες τις υπάρχουσες σχέσεις πολιτικής, οικονομικής και πολιτιστικής εξάρτησης δημιουργώντας συνθήκες για πλήρη ατομικό και συλλογικό αυτοπροσδιορισμό σ' όλους τους τομείς της κοινωνικής ζωής.

Οι υπαρκτές μορφές του σοσιαλισμού στηρίζουν την ιστορική νομιμότητά τους στην δημιουργία ενός επιταχυνόμενου ρυθμού βιομηχανικής ανάπτυξης κι ενός υψηλότερου επιπέδου κοινωνικής δικαιοσύνης απ' ότι επέτρεπε ο παραδοσιακός καπιταλισμός. Παρόλο που η βιομηχανική ισχύς της αστικής κοινωνίας δεν έχει ολοκληρωθεί, το κοινωνικό της σύστημα προσαρμόστηκε σ' αυτές τις συνθήκες και έμαθε πως να λύνει τα κοινωνικά προβλήματά του. Ενώ σε μερικές καπιταλιστικές χώρες η κοινωνική Πρόνοια είναι ακόμη αρκετά ανεπαρκής ή έχει υποστεί αλλοιώσεις εξαιτίας της πίεσης των νεοσυντηρητικών δυνάμεων, μερικές από αυτές, κυβερνούμενες για μακρά χρονικά διαστήματα από σοσιαλ-δημοκρατικές κυβερνήσεις έχουν ξεπεράσει τα επιτεύγματα των συστημάτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» στο πεδίο της κοινωνικής ασφάλειας.

Από την άλλη πλευρά, ο σοσιαλισμός δεν έχει λύσει το πρόβλημα της δημοκρατίας. Οι βασικές αρχές του άνοιξαν το δρόμο για τη ριζοσπαστική ανθρώπινη χειραφέτηση. Όμως οι μορφές της πολιτικής του οργάνωσης (οι μόνες που ήταν εφικτές σε υποανάπτυκτες αγροτικές κοινωνίες διευθυνόμενες από τυραννικές έλίτ), ήταν εξαρχής ιεραρχικές και καταπιεστικές. Τα πολιτικά συστήματα που ιδρύθηκαν μετά το νικηφόρο επαναστατικό αγώνα ήταν αμετακίνητα αυταρχικά. Σ' αυτό το γεγονός, περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο, οφείλεται η σημερινή κρίση νομιμοποίησης του σοσιαλισμού.

Ο σοσιαλισμός θα μπορέσει πραγματικά να ξεπεράσει τον καπιταλισμό μόνο εαν, πάνω στις βάσεις των ανθρωπιστικών και απελευθερωτικών αρχών του δημιουργήσει καινούργιες δημοκρατικές μορφές που πραγματικά θα ξεπερνούν αυτές που γέννησε η αστική κοινωνία.

Συνεπώς σημείο εκκίνησης πρέπει να είναι μια κριτική ανάλυση των

εμπειριών της φιλελεύθερης αστικής δημοκρατίας. Πρέπει να εξεταστεί στην αστική δημοκρατία τι είναι μόνιμο, τι έχει μια γενική σημασία και αποτελεί βάση, πάνω στην οποία θα είναι δυνατή η παραπέρα εξέλιξη. Ταυτόχρονα πρέπει να καθοριστεί ποιοί είναι οι βασικοί περιορισμοί της φιλελεύθερης δημοκρατίας, που εξαρτώνται από την ίδια δομή του αστικού κόσμου και οι οποίοι πρέπει να ξεπεραστούν.

Δεύτερον, πρέπει να διευκρινισθεί η κεντρική ιδέα της σοσιαλιστικής θεωρητικής παράδοσης, η ιδέα της δημοκρατίας των Συμβουλίων. Πρέπει να αναλυθεί η διάρθρωσή της, και να καθοριστεί αν, σαν μοντέλο σύλληψης μπορεί να απαλλαγεί από τα προβλήματα της αστικής δημοκρατίας.

Τρίτον, πρέπει να γίνει ένας κριτικός απολογισμός, της εμπειρίας των προηγούμενων προσπαθειών για την πραγματοποίηση της Δημοκρατίας των Συμβουλίων, κυρίως της εμπειρίας αυτοδιαχείρισης στη Γιουγκοσλαβία και να υποδειχθούν τα προβλήματα που αξιάνουν τη λύση τους.

Τέταρτον, πρέπει να διομορφωθεί μια θεωρία προσανατολισμένη στην πράξη, προτείνοντας μια στρατηγική για την πραγματοποίηση της Δημοκρατίας των Συμβουλίων.

Επιτεύγματα και περιορισμοί της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας

Υπάρχουν ουσιαστικές διαφορές ανάμεσα στην δημοκρατική πολιτική φιλοσοφία (Λοκ, Ρουσσώ, Τζέφερσον) αφενός, η οποία δίνει προτεραιότητα στην ίδρυση ενός φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος στη Δύση και αφετέρου στην πολιτική πρακτική που ασκείται στα πλαίσια αυτού του συστήματος. Οι θεμελιακές ριζοσπαστικές ιδέες της λαϊκής κυριαρχίας, του κοινωνικού συμβολαίου και τα δικαιώματα των λαών για τη βίαιη ανατροπή οποιασδήποτε κυβέρνησης που εξυπηρετεί τα ατομικά της συμφέροντα, ήταν στην πραγματικότητα υποβαθμισμένες στην απλή άσκηση του δικαιώματος εκλογής των λαϊκών αντιπροσώπων και στο δικαίωμα της σιωπηρής συναίνεσης στα κυβερνητικά προγράμματα. Αν όμως παραβλέψουμε το χάσμα μεταξύ ιδεολογίας και πραγματικότητας, επιβεβαιώνεται το γεγονός ότι ορισμένα δομικά χαρακτηριστικά του φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος αποτελούν μόνιμες, παγκόσμιες και αναγκαίες συνιστώσες οποιασδήποτε πολιτικής δημοκρατίας.

Σ' αυτά περιλαμβάνονται:

1. Η έλευθερία του λόγου, του τύπου, της πολιτικής οργάνωσης, εκδήλωσης και διαδήλωσης, η ελευθερία της συνείδησης (ηθικές, θρησκευτικές, και ιδεολογικές απόψεις), η ελευθερία κινήσεων.

Το νόημα αυτών των πολιτικών ελευθεριών είναι ο πλουραλισμός των

ιδεών, των συμφερόντων και πολιτικών οργανώσεων, όπως επίσης και η ο ελευθερία διαμόρφωσης της κοινής γνώμης.

2. Η άμεση εκλογή των λαϊκών αντιπροσώπων με γενική, μυστική ψηφοφορία και ο περιορισμός της διάρκειας και του αριθμού των δυνατών αντιπροσωπεύσεων.

3. Η διάκριση των εξουσιών (σε νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική εξουσία), ο αμοιβαίος περιορισμός και έλεγχος των πολιτικών θεσμών.

4. Οι κανόνες που ρυθμίζουν την συμπεριφορά των πολιτών και των δημοσίων λειτουργών, παίρνουν την μορφή νόμων, π.χ. είναι υποχρεωτικοί για όλους χωρίς προνόμια και διακρίσεις σε καμιά ιδιαίτερη πολιτική, εθνική, φυλετική, θρησκευτική, ή άλλη κοινωνική ομάδα.

5. Πολλοί τομείς και επίπεδα της κοινωνικής ζωής δεν έχουν ίδια πολιτική ή νομική ρύθμιση και αποτελούν την «κοινωνία των πολιτών». Στα πλαίσια της «κοινωνίας των πολιτών» οι τοπικές και οι περιφερειακές κοινότητες απολαμβάνουν αυτονομία μέσα στα όρια του συντάγματος και του Νόμου.

6. Οι αποφάσεις για τα ζητήματα που δεν είναι δυνατόν να επιτευχθεί η κοινωνική ομοφωνία λαμβάνονται με πλειοψηφία. Κάθε πολίτης ή λαϊκός αντιπρόσωπος έχει μια ψήφο.

Οι βασικοί περιορισμοί της φιλελεύθερης δημοκρατίας είναι οι εξής:

α) Αυτή η μορφή δημοκρατίας είναι μόνον πολιτική ούτε οικονομική, ούτε πολιτιστική. Τα άτομα μετατρέπονται σε πολίτες, τα ανθρώπινα δικαιώματά τους σε πολιτικά δικαιώματα, η ελευθερία τους σε πολιτική ελευθερία (χωρίς περαιτέρω κοινωνικές προεκτάσεις). Τους στερείται το δικαίωμα να λάβουν μέρος στη λήψη αποφάσεων στις εργατικές οργανώσεις· δεν έχουν λόγο στον καθορισμό της πολιτιστικής πολιτικής και στην πραγματική διαχείριση των εκπαιδευτικών και των άλλων πολιτιστικών ιδρυμάτων. Αυτό που επιβάλλεται είναι ένας ριζοσπαστικός εκδημοκρατισμός όλων των χώρων της δημόσιας ζωής.

β) Η κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι πρωταρχικά αντιπροσωπευτική

Όπως πρόβλεψε ο Ρουσσώ, σε κάθε μεγάλη κοινωνία οι αντιπρόσωποι αποξενώνονται από αυτούς που τους ψήφισαν. Οι αντιπρόσωποι αισθάνονται περισσότερο υπεύθυνοι στα κέντρα εξουσίας που τους ψήφισαν, από των οποίων την υποστήριξη εξαρτάται το μέλλον τους, παρά στους ψηφοφόρους που δεν έχουν δυνατότητα ελέγχου πάνω τους, από τη στιγμή που έχουν εκλεγεί. Το βεληνεκές εφαρμογής της άμεσης δημοκρατίας είναι περιορισμένο στις τοπικές κοινότητες. Οι κοινότητες αυτές ασχολούνται με τοπικά ζητήματα και μόνο κατ' εξαίρεση (όπως π.χ. στο ελβετικό δημοψήφισμα) καλούνται να εκφράσουν άποψη ή να πάρουν αποφάσεις για τα εθνικά τους ζητήματα. Δεν υπάρχει άμεση δημοκρατία στις εργατικές ή πολιτιστικές οργανώσεις.

γ) Η αντιπροσωπευτική δημοκρατία ή κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι υπερβολικά συγκεντρωτική. Ο συγκεντρωτισμός περιλαμβάνει ένα σημαντικό βαθμό κυριαρχίας, ετερονομίας, γραφειοκρατικής διαμεσολάβησης, μια χρονοβόρα και ανεπαρκή διαδικασία λήψης αποφάσεων, που γίνεται από μεγάλη απόσταση χωρίς γνώση των ιδιαίτερων τοπικών συνθηκών και των σοβαρών ψυχολογικών παραγόντων.

δ) Η κοινοβουλευτική δημοκρατία προϋποθέτει την ύπαρξη των πολιτικών κομμάτων για να αρθρώσουν και να εκφράσουν ιδιαίτερα συμφέροντα και να αναλάβουν κυβερνητικές λειτουργίες. Δεν είναι όλες οι πολιτικές οργανώσεις κόμματα ούτε επίσης ο πολιτικός πλουραλισμός πρέπει να εξαντλείται στο πολυκομματικό σύστημα. Τα κόμματα είναι αναγκαίες πολιτικές μορφές σε μια ταξική κοινωνία και μερικές από τις λειτουργίες που επιτελούν πρέπει να διατηρηθούν σε οποιαδήποτε δημοκρατική κοινωνία. Όμως οφείλουμε να ενημερωνόμαστε για μερικά από τα βασικά εγγενή όρια κομματικής μορφής ενός πολιτικού οργανισμού. Ένα κόμμα αγωνίζεται να κερδίσει και να διατηρήσει την εξουσία, να ασκήσει την κυβερνητική εξουσία (ή να πάρει μέρος σε κυβερνητικό συνασπισμό).

Από αυτό το γεγονός συνάγεται ότι οι σχέσεις εξουσίας διατηρούνται μέσα στα κομματικά πλαίσια. Υπάρχει ένα κυρίαρχο κέντρο (μια ολιγαρχία ή ένας μοναδικός άρχηγός), επειδή υφίσταται ένα ιεραρχικό σύστημα εξουσίας. Η λήψη αποφάσεων στο κόμμα τείνει να γίνει αυταρχική. Έτσι η εξουσία τείνει στο να συγκεντρώνεται στην κορυφή της πυραμίδας και να μεταφέρεται στη βάση. Κάθε κόμμα μετατρέπει την εκάστοτε πολιτική θεωρία σε ιδεολογία (σε εξορθολογισμό δηλαδή των ιδιαίτερων συμφερόντων του), που είναι απαραίτητη για να χειραγωγήσει τις μάζες.

ε) Εάν η ουσία της πολιτικής ζωής σε μια κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι η διακυβέρνηση του λαού μέσα από την άσκηση της εξουσίας και με τη συναίνεση των κυβερνουμένων υποκειμένων, τότε δύο αρνητικά χαρακτηριστικά που καθορίζουν το «κράτος» θα διαιωνιστούν. Το ένα είναι η επαγγελματική πολιτική. Οι ηγέτες των κομμάτων τείνουν να μετατρέπονται σε γραφειοκράτες (επαγγελματικά στελέχη, τα οποία απλά και μόνον μετακινούνται από τη μια ηγετική θέση στην άλλη.)

Το δεύτερο είναι η χρήση καταναγκαστικών μέσων για την πραγματοποίηση των κυβερνητικών προγραμμάτων και για τη διατήρηση της υπάρχουσας κοινωνικής τάξης, ανεξάρτητα από το πόσο επιβεβλημένες και επείγουσες μπορεί να είναι οι ανάγκες αλλαγής της.

στ) Εξυπακούεται ότι η κοινοβουλευτική δημοκρατία περιλαμβάνει την ύπαρξη κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων. Η αστική τάξη δεσπόζει χάρη στην οικονομική της δύναμη: ιδιοκτησία και μονοπώλιο των μέσων μαζικής ενημέρωσης, ισχυρά κέντρα άσκησης κυβερνητικής πίεσης, δυνατότητα να πα-

ρασύρει τους αντιπάλους σε δαπανηρή εκλογική αναμέτρηση. Η γραφειοκρατία επικρατεί χάρη στον έλεγχο του κρατικού μηχανισμού.

Καταλήγοντας, μπορούμε να πούμε πως η κοινοβουλευτική δημοκρατία είναι μια πολιτική φόρμα τέλεια προσαρμοσμένη στις ανάγκες της σύγχρονης αστικής κοινωνίας. Η σοσιαλιστική οικονομική δομή απαιτεί μια μορφή δημοκρατίας χωρίς επαγγελματίες πολιτικούς ηγέτες και δίχως κυρίαρχα κόμματα.

Τα γενικά χαρακτηριστικά της Δημοκρατίας των Συμβουλίων

Δημοκρατική αρχή της αταξικής κοινωνίας είναι οι ενώσεις παραγωγών και πολιτών, οι οποίες αποκλείουν κάθε μονοπώλιο της κοινωνικής εξουσίας. Σε όλες τις εργατικές οργανώσεις και τις περιφερειακές κοινότητες, οι πολίτες λαμβάνουν άμεσα μέρος στη λήψη των αποφάσεων πάνω στα γενικά θέματα που αφορούν το δημόσιο συμφέρον. Ο συντονισμός και ο εξορθολογισμός της διοίκησης των ανωτάτων επιπέδων του κοινωνικού μηχανισμού, (περιφέρεια, επαγγελματικοί κλάδοι, η κοινωνία σαν σύνολο), διασφαλίζονται από τους έκλεγμένους αντιπροσώπους που είναι υπεύθυνοι απέναντι στους ψηφοφόρους τους, όντας ανακλητοί και στερούμενοι κάθε οικονομικού προνομίου. Η δομή των αυτό-διαχειριζόμενων Συμβουλίων και συνελύσεων που ιδρύονται κατ' αυτό τον τρόπο έχει ομοσπονδιακό χαρακτήρα, επιτρέπει τη μέγιστη αυτονομία των τμημάτων αλλά επίσης, εξασφαλίζει τον ορθολογικό συντονισμό του συνόλου. Αυτή η μορφή δημοκρατίας είναι κατ' αρχήν ικανή να λύσει όλα τα προβλήματα που μαστίζουν την αστική δημοκρατία:

1) Οχι μόνο η πολιτική αλλά επίσης η οικονομική και η πολιτιστική ζωή είναι τώρα οργανωμένες με δημοκρατικό τρόπο. Η αρχή του ισότιμου αυτοκαθορισμού επεκτείνεται σ' ολόκληρη τη δημόσια ζωή. Επικρατεί παντού αυτός ο κανόνας: σε κάθε μέλος της Κοινότητας ισοδυναμεί μια ψήφος. Πράγμα ασυμβίβαστο με την ατομική ιδιοκτησία βασικών μέσων παραγωγής, μαζικών μέσων επικοινωνίας, πολιτιστικών ιδρυμάτων.

Τα μέσα αυτά επειδή είναι προϊόντα της κοινωνικής εργασίας είναι πραγματικά κοινωνικοποιημένα (δεν μετατρέπονται σε κρατική ιδιοκτησία). Αυτό βέβαια δεν αποκλείει ιδιωτική και συνεργατική ιδιοκτησία, οι οποίες αποτελούν προϊόντα της προηγούμενης εργασίας συγκεκριμένων ατόμων ή ομάδων. Η αντίληψη για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι γενικευμένη κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να περιλαμβάνει πολιτικά, κοινωνικο - οικονομικά και πολιτιστικά δικαιώματα (π.χ. το δικαίωμα εκπαίδευσης και μετοχής στα πολιτιστικά αγαθά κ.λ.π.). Η βασική αρχή αυτής της γενικής ιδέας της δημοκρατίας είναι ότι κανένας δεν μπορεί να κατέχει οποιαδήποτε δημόσια

εξουσία και δεν μπορεί να εξουσιάζει άλλους ανθρώπους με βάση την ατομική του ιδιοκτησία.

2) Η Δημοκρατία των Συμβουλίων είναι ένα δίκτυο αυτο - διοικούμενων σωμάτων σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής αργάνωσης από το τοπικό ως το κεντρικό (συνολικό) επίπεδο. Μ' αυτό τον τρόπο περιλαμβάνονται ταυτόχρονα, η άμεση, συμμετοχική και η έμμεση, αντιπροσωπευτική δημοκρατία. Κάθε μέλος της κοινωνίας λαμβάνει μέρος στη λήψη αποφάσεων σε ειδικά δημόσια ζητήματα, στους τόπους κατοικίας και εργασίας του. Τα ζητήματα που από τη φύση τους απαιτούν συντονισμό και περισσότερο συνολικό διακανονισμό, περνούν στο επόμενο ανώτερο επίπεδο.

Οι αντιπρόσωποι εκλέγονται για τὸ επόμενο ανώτερο επίπεδο τοῦ αυτοδιαχειριζόμενου Συμβουλίου ἢ της συνέλευσης και τους παρέχεται εξουσία για να επιλύουν τέτοιου είδους ζητήματα.

3) Η δομή της Δημοκρατίας των Συμβουλίων είναι ομοσπονδιακή με την ευρύτερη έννοια του όρου. Σ' αντίθεση με το συγκεντρωτισμό της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας, οι Ομοσπονδιακές μονάδες απολαμβάνουν αρκετά μεγαλύτερη πολιτική, οικονομική καί πολιτιστική αυτονομία.

Ἐλλειψη οργάνωσης και αστάθεια εξαιτίας του υπερβολικού ἀποκεντρωτισμού αποκλείεται λόγω του συνταγματικού πλαισίου που έχει καθοριστεί για τις περιοχές που αντιμετωπίζουν κοινά ζητήματα, για τα οποία τα αυτοδιοικούμενα ομοσπονδιακά σώματα είναι απόλυτα υπεύθυνα.

4) Σε μια απόλυτα ανεπτυγμένη Δημοκρατία των Συμβουλίων οι πολιτικές οργανώσεις έχουν διαφορετική σύσταση και περιεχόμενο από το παραδοσιακά κόμματα. Αυτές δεν μπορούν να ασκήσουν εξουσία εφόσον η εξουσία για τη λήψη αποφάσεων είναι στα χέρια αυτοδιοικούμενων συμβουλίων και συνελεύσεων. Υποτίθεται ότι είναι αντι-εξουσιαστικές, αντι-ιεραρχικές και αντι-ιδεολογικές οργανώσεις.

Οι μόνοι ρόλοι που τους ανατίθενται είναι: να αφυπνίσουν την πολιτική συνείδηση, να διατυπώσουν μακροχρόνιους στόχους και προγράμματα, να κινητοποιήσουν την μαζική υποστήριξη για αυτά, να εκπαιδεύσουν όσους ασκούν πολιτικά καθήκοντα, να οικοδομήσουν μια συλλογική βούληση.

5) Ο ριζοσπαστικός εκδημοκρατισμός της πολιτικής ζωής περιλαμβάνει βαθειές αλλαγές σε δύο βασικά χαρακτηριστικά του παραδοσιακού κράτους. Το ένα είναι ο αντι - επαγγελματισμός της πολιτικής ήγεσίας.

Ο μόνος επαγγελματικός κρατικός μηχανισμός που επιβιώνει είναι το σώμα των ειδικών που απασχολούνται με τα τεχνικά ζητήματα στη λήψη των αποφάσεων. Η κύρια λήψη αποφάσεων βρίσκεται στα χέρια των εκλεγμένων ηγετών που επιστρέφουν στην εργασία τους όταν η θητεία τους λήξει. Μια άλλη ριζοσπαστική αλλαγή είναι η μετατροπή των καταναγκαστικών

θεσμών του κράτους σε όργανα αυτοάμυνας, που περιλαμβάνει όλους τους πολίτες και τα οποία διαχειρίζονται εκλεγμένοι-μη επαγγελματίες.

β) Η οικοδόμηση της αυτοδιοίκησης σε όλα τα επίπεδα και όλες τις σφαίρες της κοινωνικής ζωής ενδεχομένως καταστρατηγεί όλα τα εξουσιαστικά μονοπώλια... Η ανάληψη της εξουσίας των δημοσίων λειτουργιών βασίζεται στην ατομική ικανότητα των ηγετών και την ποιότητα των αποφάσεων που λαμβάνονται μέσω ενός δημοκρατικού διαλόγου.

Ἡ ἴδια ἢ δομὴ αὐτῆς τῆς δημοκρατίας ἀποκλείει τὴν δυνατότητα κυριαρχίας οποιασδήποτε ομάδας, να αποξενώνεται ἀπὸ το λαὸ ἔτσι που να σφετερίζεται τὴ δημόσια ἐξουσία.

Ἡ δομὴ τῆς Δημοκρατίας τῶν Συμβουλίων

Οἱ θεσμοὶ τῆς Δημοκρατίας τῶν Συμβουλίων (μίας γενικευμένης αυτοδιοίκησης δηλαδή) εἶναι ἓνα δίκτυο Συμβουλίων καὶ συνελεύσεων που σχηματίζεται σε διαφορετικὰ ἐπίπεδα τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας πάνω σε περιφερειακὲς καὶ παραγωγικὲς ἀρχές. Διακρίνονται τουλάχιστον τὰ ἀκόλουθα 4 ἐπίπεδα:

* Βασικὰ ὄργανα αυτο-διαχείρισης στὶς μικρὲς ἐργατικὲς οργανώσεις καὶ στὶς τοπικὲς κοινότητες.

* Ὅργανα αυτο-διαχείρισης στὶς μεγάλες ἐργατικὲς οργανώσεις καὶ στοὺς Δήμους.

* Ὅργανα αυτο-διαχείρισης σε ολόκληρους κλάδους δραστηριοτήτων καὶ σε περιφέρειες.

* Κεντρικὰ ὄργανα αυτοδιοίκησης για ολόκληρη τὴν κοινωνία.

Τὸ βασικὸ ἐπίπεδο αυτοδιοίκησης χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὴν ἄμεση δημοκρατία. Κάθε ἄτομο ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ λάβει ἄμεσα μέρος στὴν λήψη αποφάσεων στὴν ἐπιχείρηση ὅπου ἐργάζεται καὶ στὴν τοπικὴ κοινότητα ὅπου κατοικεῖ. Ἐτσι κάθε ἄτομο ἔχει τὴν δυνατότητα νὰ ἐκφραστεῖ καὶ νὰ αυτοεπιβεβαιωθεῖ ὄχι μόνο σαν πολίτης ἀλλὰ καὶ σαν παραγωγὸς καὶ καταναλωτὴς τῶν υλικῶν καὶ πνευματικῶν αγαθῶν. Τα ἐργατικὰ συμβούλια καὶ τὰ ἄλλα βασικὰ ὄργανα αυτο-διαχείρισης ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ αποφασίζουν πόση ἐξουσία ἐπιθυμοῦν νὰ ἐκχωρήσουν στα ἀνώτερα αυτο-διαχειριστικὰ ὄργανα, ἢ πιο συγκεκριμένα ποιά ἀπὸ τὰ καθήκοντα ἐλεγκτικῆς ἀρχῆς νὰ ἀναθέσουν στοὺς ἀντιπροσώπους τοὺς στα ἀνώτερα ἐπίπεδα τῆς κοινωνικῆς οργάνωσης.

Προφανῶς, ἄτομα καὶ στοιχειώδεις κοινωνικὲς ομάδες ἀποκτοῦν ἔτσι πᾶρα πολὺ δυνάμη. Ἐὰν θεωρήσουμε τὸν «κτητικὸ ἄτομισμό» σαν τὴ «φυσικὴ» στάση ἐνὸς ἀνθρώπου, ἡ κοινωνία που πραγματώνει ἀπόλυτα τὴν ἀρχὴ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας, μπορεῖ νὰ καταλήξει σε χάος καὶ ἀποσύνθεση. Ὁ-

μως οι φιλοσοφικές προτάσεις της Ριζοσπαστικής Δημοκρατίας δεν είναι ούτε ατομιστικές ούτε κολλεκτιβιστικές.

Τα άτομα τείνουν να είναι και πρέπει να είναι κοινωνικά ενθαρρυμένα, να είναι αυτόνομα στις επιλογές τους, αλλά το πλαίσιο των δυνατοτήτων ανάμεσα στις οποίες αυτόνομα επιλέγουν, έχει καθοριστεί από την κοινωνική φύση της ύπαρξής τους. Ένα άτομο γεννιέται μέσα στην κοινωνία και εξελίσσεται σε ολοκληρωμένη «ανθρώπινη ύπαρξη» μαθαίνοντας μια γλώσσα, αφομοιώνοντας μια πολιτιστική παράδοση, μια πολιτική παιδεία, έναν κώδικα ηθικής, μια σειρά κανόνων που ρυθμίζουν την καθημερινή ζωή, ικανοποιώντας μια βαθειά ανάγκη ένταξης, αναγνώρισης και φροντίδας για τους άλλους.

Έτσι λοιπόν αναπτύσσεται μια διαλεκτική σχέση μεταξύ της κοινωνικής διαμόρφωσης των ατόμων (δια μέσου μιας εσωτερίκευσης των κοινωνικών αξιών και σχεδίων) και της διαμόρφωσης της κοινωνίας από το άτομο (δια μέσου της άσκησης της αυτόνομης θέλησής του στα αατοδιοικούμενα όργανα).

Το επόμενο ανώτερο επίπεδο στο μοντέλλο της αυτοδιοίκησης σχηματίζεται από τα Συμβούλια των συνεταιρισμών και από τις Συνελεύσεις των μεγάλων Δήμων και Κοινοτήτων. Τα δημοψηφίσματα στα οποία τα άτομα λαβαίνουν μέρος παραμένουν η μορφή της άμεσης δημοκρατίας. Όμως στοιχεία της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας διακρίνονται επίσης και σε αυτό το επίπεδο. Οι έκλεγμένοι αντιπρόσωποι των εργατικών συμβουλίων μιας μεγάλης επιχείρησης παίρνουν σοβαρές αποφάσεις σχετικά με τα παραγωγικά πλάνα, την εκλογή και τον έλεγχο των διευθυντικών οργάνων, τις συνθήκες εργασίας, τη διανομή του εισοδήματος, τις επενδύσεις, τις κατανομές για τις ανάγκες των τοπικών κοινοτήτων και ολόκληρης της κοινωνίας.

Τα συμβούλια στους εκπαιδευτικούς, πολιτιστικούς, επιστημονικούς υγειονομικούς και λοιπούς οργανισμούς έχουν παρόμοια καθήκοντα. Παράλληλα, οι συνελεύσεις των Δήμων είναι υπεύθυνες για τα προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης, εκπαίδευσης, δημοσίων συγκοινωνιών, κοινωνικής περίθαλψης στο χώρο τους. Τα συμβούλια και οι συνελεύσεις ελέγχονται στη λήψη αποφάσεων από τους νόμους και τις πολιτικές αποφάσεις των ανωτέρων βαθμίδων αυτοδιοικούμενων οργάνων.

Τίθεται το ζήτημα όμως, σε μια πραγματική δημοκρατία οι νόμοι και οι αποφάσεις δεν επιβάλλονται από κέντρα εκχωρημένης εξουσίας.

Τό κέντρο, ή όμοσπονδιακή συνέλευση είναι εξουσιοδοτημένη δύναμη για να ψηφίζει τους νόμους που εκφράζουν γενικά συμφέροντα και ανάγκες και οι οποιοι είναι υποχρεωτικοί. Αλλά σε οποιαδήποτε περίπτωση η εξουσία χρησιμοποιείται καταχρηστικά μπορεί να αποδυναμωθεί και οι ηγέτες να ανακληθούν.

Το επόμενο ανώτερο επίπεδο σχηματίζεται από αυτοδιοικούμενα όργανα για ολόκληρες κατηγορίες εργασίας (βιομηχανική παραγωγή, ενέργεια, μεταφορές, επιστημονικές έρευνες) ή για ολόκληρες περιφέρειες. Η εμπειρία των γιουγκοσλαβικών αυτοδιοικούμενων εκπαιδευτικών, επιστημονικών και πολιτιστικών κοινοτήτων από τη δεκαετία του '60 είναι πολύ σχετική εδώ. Δεν αποτελούσαν μέρος του κρατικού μηχανισμού και δεν χρηματοδοτούνταν από τον κρατικό προϋπολογισμό. Οι αυτοδιοικούμενες κοινότητες αποτελούνταν από εκλεγμένους αντιπροσώπους των αντίστοιχων ιδρυμάτων (Πανεπιστήμια, κέντρα ερευνών, θέατρα, εκδοτικοί οίκοι κ.λ.π.). Ήταν υπεύθυνες για τις αποφάσεις στα βασικά προγράμματα που αφορούσαν την επιστήμη, την εκπαίδευση και τον πολιτισμό. Ένας ιδιαίτερος νόμος θα καθόριζε το ποσοστό του κοινωνικού προϊόντος που αυτόματα θα μπορούσε να διανεμηθεί παραπέρα μέσω των συνελεύσεων αυτών των αυτοδιοικούμενων κοινοτήτων. Αυτή η θεσμική ρύθμιση είναι υπεύθυνη για την αξιοσημείωτη ελευθερία και δημιουργικότητα της γιουγκοσλαβικής επιστήμης και πολιτισμού στη δεκαετία του '60 και τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '70. Τα Πανεπιστήμια της Γιουγκοσλαβίας κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής ήταν από τα πιο ελεύθερα του κόσμου. Αργότερα αυτές οι κοινότητες μετατράπηκαν σε γραφειοκρατικούς μηχανισμούς (φορτωμένα με επαγγελματίες διοικητικούς υπαλλήλους έγιναν όλο και περισσότερο εξαρτημένα στο κράτος). Έτσι υφίστανται απώλειες αρμοδιοτήτων.

Η Αυτοδιοίκηση στο επίπεδο ολόκληρης της κοινωνίας δεν υπάρχει ακόμη σε καμμία χώρα, αλλά μερικά από τα στοιχεία της υπάρχουν στην πολιτική θεωρία και πρακτική των περισσότερων ανεπτυγμένων χωρών. Το κεντρικό όργανο της Αυτοδιοίκησης, η ομοσπονδιακή συνέλευση είναι ο συνδετικός κρίκος για τα δυο δίκτυα των αυτοδιοικητικών οργάνων: το ένα που καλύπτει τις διάφορες δημόσιες δραστηριότητες, το άλλο που περιλαμβάνει περιφερειακές κοινότητες (σε περίπτωση μιας πολυεθνικής χώρας όπως η Γιουγκοσλαβία με διάφορες εθνικές δημοκρατίες).

Υπάρχουν διάφορες δυνατότητες εσωτερικής διάρθρωσης της συνέλευσης, πάντως θα λάβουμε υπόψη τρεις ανάγκες:

α) Να εναρμονιστούν τα ειδικά συμφέροντα διαφόρων κλάδων δραστηριότητας μεταξύ τους και κατόπιν να εναρμονιστούν με τα ιδιαίτερα συμφέροντα διαφόρων περιφερειών (εθνικών δημοκρατιών στην περίπτωση μιας πολυεθνικής χώρας).

β) Να συμφιλωθούν όλα αυτά (επαγγελματικά ή περιφερειακό) τα ιδιαίτερα συμφέροντα με τα κοινά συμφέροντα ολόκληρης της κοινωνίας.

γ) Να διατηρηθεί η ενότητα της πολιτικής εξουσίας της Ομοσπονδιακής Συνέλευσης, συνάμα όμως να υπάρχει διάκριση των εξουσιών, ώστε να

αποφευχθεί ο ενδεχόμενος κίνδυνος συγκέντρωσης εξουσίας στα χέρια κάποιας ολιγαρχίας.

Στην πρώτη περίπτωση δυο Κοινοβουλευτικά Σώματα είναι απαραίτητα. Το ένα θα είναι η Βουλή συνεταιρισμένης εργασίας αποτελούμενη από αντιπροσώπους εργατικών οργανώσεων. Το άλλο είναι ή Βουλή των όμο-πον-διακών μονάδων αποτελούμενη από τους περιφερειακούς αντιπροσώπους (έθνικές δημοκρατίες) που είναι μέρος της ομοσπονδίας.

Εφόσον οι ανταγωνισμοί είναι σχεδόν αναπόφευκτοι μεταξύ ιδιαιτέρων συμφερόντων μέσα σε κάθε μια από τις δυο βουλές, ένα τρίτο ενδιάμεσο όργανο είναι απαραίτητο, το οποίο θα αποτελείται κατευθείαν από τους εκλεγμένους αντιπροσώπους όλων των πολιτών, που δεν εξαρτώνται από κανένα ιδιαίτερο συμφέρον και αντιπροσωπεύουν τα κοινά συμφέροντα ολόκληρης της κοινωνίας.

Το κοινό συμφέρον αποκρυσταλλώνεται με δημοκρατικό τρόπο μέσω ενός διαλόγου σε μια ελεύθερη, δημόσια πάλη ιδεών. Αφότου διατυπωθούν και τεθούν σε ισχύ συνταγματικά οι νόμοι, το μακρόπνοο σχέδιο ανάπτυξης για τη χώρα σαν σύνολο μετατρέπεται σε ένα περιορισμένο πλαίσιο για τη νόμιμη έκφραση ειδικότερων συμφερόντων.

Η εξουσία των οργάνων της κεντρικής αυτοδιοίκησης θα μπορούσε να κυμανθεί ανάλογα με τις ιστορικές εμπειρίες ενός λαού: μακρόχρονη άνωμα-λία και διατάραξη τής τάξης και σταθερότητας προετοιμάζει το έδαφος ψυχολογικά για συγκεντρωτισμό της εξουσίας. Αντίθετα, ο λαός που έχει κουραστεί από τον αυταρχισμό των ηγετών θα προτιμήσει την αποκέντρωση και τη διάκριση εξουσιών.

Ανεξάρτητα πόση δύναμη έχει παραχωρηθεί στα κεντρικά όργανα σε μια δημοκρατία, η δύναμη αυτή πρέπει να διαχωρίζεται σύμφωνα με τις διαφορετικές βασικές λειτουργίες.

Στην παραδοσιακή Κοινοβουλευτική Δημοκρατία, οι νομοθετικές, οι εκτελεστικές και οι δικαστικές λειτουργίες ήταν διαχωρισμένες. Στη σύγχρονη κοινωνία τα καθήκοντα του προγραμματισμού, ο εξ ολοκλήρου έλεγχος της εκτέλεσης των υιοθετημένων προγραμμάτων, η συγκέντρωση των πληροφοριών είναι επίσης πηγές σημαντικής εξουσίας και πρέπει να καταμεριστούν. Η διάκριση των εξουσιών, η απόρριψη όλων των γραφειοκρατικών προνομίων, η μετατροπή των κυβερνώντων κομμάτων σε πολιτικούς οργανισμούς διαπαιδαγωγικού χαρακτήρα, η έναλλαγή όλων των εκλεγμένων αντιπροσώπων μετά από μια ή δυο θητείες, η ανάκληση των πολύ φιλόδοξων, ανίκανων και διεφθαρμένων ηγετών, η καλλιέργεια της κριτικής της κοινής γνώμης, είναι μερικές από τις κοινωνικές διευθετήσεις που φράζουν αποτελεσματικά το δρόμο στις εξουσιαστικές επιδιώξεις των εκάστοτε γραφειοκρατικών ελίτ.

Πρακτικά προβλήματα της Ριζοσπαστικής Δημοκρατίας

Η διασάφηση της ιδέας της «Δημοκρατίας των Συμβουλίων» (η αυτοδιοίκηση) είναι προφανώς ένα βασικό κεφάλαιο για τη διατύπωση μιας σύγχρονης, θεμελιωμένης, σοσιαλιστικής θεωρίας της δημοκρατίας που αποσκοπεί σε μια μακρόχρονη δημοκρατική πορεία.

Όμως ένας αριθμός από πολύ δύσκολα πρακτικά προβλήματα παρουσιάζονται από τα πρώτα ήδη βήματα προς αυτή τη δημοκρατία.

Είναι σημαντικό για τη συζήτησή μας να προσδιορίσουμε τουλάχιστον τα πιο σημαντικά ανάμεσά τους. Η Γιουγκοσλαβική εμπειρία των τελευταίων τριών δεκαετιών θα φανεί πολύτιμη.

Πρόβλημα *πρώτο*, η ένταση μεταξύ της αυτοδιοίκησης και της πολιτικής πρωτοπορίας του επαναστατικού κινήματος. Η πρωτοπορία ταυτίζει τον εαυτό της με το σοσιαλιστικό σκοπό και αναλαμβάνει την απόλυτη ευθύνη για το μέλλον του κινήματος. Όμως η ηγεσία της κομματικής πρωτοπορίας είναι ασυμβίβαστη με την πλήρη αυτονομία των αυτοδιοικουμένων οργάνων. Φαίνεται ότι προκύπτει το παρακάτω δίλημμα: είτε το Κόμμα θα μπορέσει να δποστεί τη ριζοσπαστική δημοκρατικοποίηση και θα στραφεί προς μια βασικά πολιτικο-διαπαιδαγωγική οργάνωση (αυτό είναι που αποφασίστηκε από το Γιουγκοσλαβικό Κομμουνιστικό Κόμμα το 1958, πράγμα που ερεύνησε πρακτικά τα επόμενα χρόνια και εγκατέλειψε όπως φαίνεται, το 1972), είτε θα πρέπει να επιστρέψει στην ιδέα του Κομμουνιστικού Μανιφέστου τον Μάρξ.

Οι κομμουνιστές δεν πρέπει να δημιουργήσουν ένα δικό τους κόμμα, δεν πρέπει να έχουν φιλοδοξία για μια κυρίαρχη οργάνωση πρωτοπορίας. Αυτοί πρέπει να ενεργούν σαν πρωτοπορία συνείδησης (ιδεολογική πρωτοπορία) μέσα στο σώμα ολόκληρης της εργατικής τάξης.

Μόλις η Δημοκρατία των Συμβουλίων τεθεί σε ισχύ, καθήκον των πολιτικών οργανώσεων δεν είναι να κυβερνούν, να ασκούν πολιτική κηδεμονία, αλλά να διαμορφώσει μια άλλη πολιτική παιδεία.

Το *δεύτερο* πρόβλημα είναι η αντίφαση μεταξύ του οργανωμένου επαγγελματικά κρατικού μηχανισμού και της μη οργανωμένης δομής των αυτοδιοικουμένων συμβουλίων και συνελεύσεων. Θεωρητικά ο τρόπος για να ξεπεραστεί η αντίφαση αυτή, είναι ξεκάθαρος: το κράτος των εργατών μαραινεται και βαθμιαία οι θεσμοί του αντικαθίστανται από αυτοδιοικούμενα όργανα που αποτελούνται από αιρετούς, διαδεχόμενους, ανακλητούς εκλογικούς αντιπροσώπους που στερούνται οποιασδήποτε μόνιμης γραφειοκρατικής εξουσίας και προνομίων. Πρακτικά το κράτος των εργατών αρνείται να μαραιοθεί και να παραδώσει το μονοπώλιο της εξουσίας που κατέχει. Σε όλες τις σοσιαλιστικές επαναστάσεις έως τώρα το κράτος αποξενώθηκε από τις

εργατικές τάξεις και έγινε κυρίαρχος γραφειοκρατικός θεσμός, αποφασισμένος να παραμείνει στην ιστορική σκηνή. Στην Γιουγκοσλαβία, μετά τη σύγκρουση του 1948 με το Κ.Κ.Σ.Ε. ο κρατικός μηχανισμός αρχικά είχε συρρικνωθεί κατά πολύ, μετά διογκώθηκε πέρα από λογικά όρια, και σήμερα παρουσιάζει ένα υδροκεφαλισμό πολυέξοδο και ασύμφορο για την εργατική τάξη.

Ο κεντρικός, ομοσπονδιακός μηχανισμός παραχώρησε τα περισσότερα από τα παλιά του καθήκοντα, τα οποία μεταβιβάστηκαν σε επαγγελματικά στελέχη στις δημοκρατίες και στις κοινότητες. Έτσι η αποξενωμένη εξουσία δεν καταργήθηκε, αλλά αποκεντρώθηκε. Ο συνολικός προγραμματισμός δεν εκδημοκρατικοποιήθηκε, αλλά κατεδαφίστηκε πρακτικά. Τα συμβούλια των εργατών είναι περιορισμένα και στη δομή τους και στην άσκηση των καθηκόντων τους. Στερούνται κάθετης οργάνωσης πάνω στην αρχή της παραγωγής, γι' αυτό δεν μπορούν να κανονίζουν και να διευθύνουν την παραγωγή μέσα σε ένα ολόκληρο κλάδο και μεταξύ παραγωγικών κλάδων. Ακόμη δεν έχουν τη δύναμη για εκτεταμένη αναπαραγωγή, ακόμη και στις μικρού επιπέδου περιφέρειες, όπου η εξουσία που τους αναγνωρίζεται κατ' αρχήν είναι σοβαρά περιορισμένη από πολλούς νόμους και κρατικές αποφάσεις ή από «ανεπίσημη» γραφειοκρατική επέμβαση.

Αυτού του είδους η εμπειρία οδηγεί αναπόφευκτα στις ακόλουθες καιριες ερωτήσεις:

— Είναι λογικό να άναμένεται ότι το κράτος, ακόμη και το κράτος των εργατών, θα «μαραθεί αφ' εαυτού», μ' αλλά λόγια θα μεταφέρει την εξουσία του στα αυτοδιοικούμενα συμβούλια και συνελεύσεις; Εάν η απάντηση σ' αυτή την ερώτηση είναι «όχι», τότε απομένουν μόνο τρεις δυνατότητες.

Η μια είναι ένας κυνικός ορθολογισμός. Η Δημοκρατία των Συμβουλιών είναι μόνο ένα ιδεολογικό σύνθημα, κατάλληλο να κινητοποιήσει την μαζική ύποστήριξη σε μια πρώιμη φάση της σοσιαλιστικής επανάστασης. Μετά το «Σοβιέτ» γίνεται μέρος του κράτους, πράγμα που συνέβη στη Σοβιετική Ένωση.

Μια δεύτερη εναλλακτική δυνατότητα είναι μια ρεαλιστική διευθέτηση. Η Δημοκρατία των Συμβουλιών με τη σημασία μιας ομοσπονδίας των ενώσεων των παραγωγών είναι ένα ουτοπιστικό όραμα, που δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσα στον όριζοντα της εποχής μας. Ο Δημοκρατικός Σοσιαλισμός της εποχής μας είναι μια μικτή κοινωνία, στην οποία τα αυτοδιοικούμενα συμβούλια έχουν ένα σπουδαίο ρόλο να παίξουν στο μικρο — επίπεδο (σε εργατικούς οργανισμούς και τοπικές κοινότητες), ενώ στο σύνολο η εξουσία στο μακρο - επίπεδο θα πρέπει να παραμείνει στα χέρια ενός, ως ελπίσουμε, φιλελεύθερου και ικανού κράτους.

Μια τρίτη εναλλακτική δυνατότητα είναι η απόρριψη της ιδέας της

«δικτατορίας του προλεταριάτου» ή του «εργατικού κράτους». Αυτό σημαίνει πως το νικηφόρο επαναστατικό κίνημα πρέπει να οίκοδομήσει μια Δημοκρατία των Συμβουλίων από την αρχή. Το καινούργια όργανα της κοινωνικής εξουσίας που αντικαθιστούν το αστικό κράτος πρέπει εξ αρχής να ανταποκριθούν στους όρους που περιγράφει ο Μάρξ στην ανάλυσή του για την «Κομμούνα των Παρισίων»: ελεύθερες εκλογές, εναλλαγή, ανάκληση, απουσία επαγγελματικότητας και γραφειοκρατικών προνομίων.

Το τρίτο πρόβλημα της πρακτικής πραγματοποίησης της Δημοκρατίας των Συμβουλίων είναι η αποτροπή της ανάπτυξης της τεχνοκρατίας. Ενώ η επιδίωξη κέρδους, σαν βασικό κίνητρο της παραγωγής, εξαφανίζεται στο σοσιαλισμό, ένας λογικός βαθμός αποτελεσματικότητας είναι ακόμη αναγκαίος για να καλύψει τις διάφορες κοινωνικές ανάγκες. Επομένως, οι ικανοί και επιτήδευοι διευθυντές θα είναι ακόμη περιζήτητοι. Οι ιδιαίτερες ικανότητες τους, καθώς και η ικανότητα διαχείρισης (management), όπως και η απόλυτη ιδιοποίηση της πληροφόρησης τους παρέχουν την δυνατότητα να γίνουν η κυρίαρχη, τεχνοκρατική ελίτ που εύκολα θα εκμεταλλευθεί τα αυτοδιοικούμενα συμβούλια. Τα συμβούλια θα μπορέσουν να αποφύγουν αυτήν την απειλή, αν εξασφαλίσουν την ανεξάρτητη χρήση των δεδομένων, χρησιμοποιώντας το δικό τους πνευματικό δυναμικό ανεξάρτητα από τη διεύθυνση για μια κριτική ανάλυση της διχειριστικής λειτουργίας, και εαν διατηρήσουν το δικαίωμα να κάνουν βασικές πολιτικές επιλογές μεταξύ των εναλλακτικών λύσεων που προσφέρονται από τους ειδικούς.

Το τέταρτο πρόβλημα είναι: πως να εμποδιστεί η διανοήση να γίνει μια κυρίαρχη ελίτ; Σε οποιαδήποτε ορθολογική λήψη αποφάσεων η γνώση παίζει αποφασιστικό ρόλο και όλο και περισσότερο γίνεται μια σημαίνουσα δύναμη. Με το αυξανόμενο χάσμα μεταξύ των διανοουμένων και των απλών ανθρώπων, οι φορείς της γνώσης, οι μεγάλοι θεωρητικοί, οι κυρίαρχοι ιδεολόγοι όλο και περισσότερο θα αυξάνουν την επιρροή τους.

Προφανώς η γνώση, όπως και κάθε άλλη δύναμη, πρέπει να μοιράζεται ισότιμα. Αυτό αποτελεί μια αληθινή επανάσταση που θα καλύπτει όλο το φάσμα της εκπαιδευτικής λειτουργίας.

Το πέμπτο πρόβλημα είναι διαφορετικό από όλα τα προηγούμενα. Βασικός σκοπός της Ριζοσπαστικής Δημοκρατίας είναι να εμποδίσει την κυριαρχία και την εμφάνιση οποιουδήποτε καινούργιου μονοπωλίου της εξουσίας. Αλλά εάν φθάσει μέχρι την ισοπέδωση και την ακύρωση της επιρροής των ατόμων, ακόμη και όταν βασίζεται στην ικανότητα, θα αντιμετωπίζει το πρόβλημα της απουσίας οποιασδήποτε αρχηγίας. Δεν είναι δύσκολο να συλλάβουμε μια δημοκρατική κοινωνία που δαπανά υπερβολικό χρόνο και ενέργεια ώστε να καταλήξει σε μια απόφαση, που εξαντλεί τον εαυτό της σε

άσκοπες συζητήσεις και η οποία γι' αυτό παραμένει ασταθής και ανοργάνωτη. Ενώ απορρίπτει αποφασιστικά την εξουσία οποιουδήποτε πολιτικού μονοπωλίου από άτομα και ομάδες, η Ριζοσπαστική Δημοκρατία δεν χρειάζεται να φοβάται τις ισχυρές ιδέες που υπερτερούν σε μια ελεύθερη δημόσια συζήτηση. Η σταθερότητα και η λογική της δημοκρατικής τάξης εξαρτάται από την ύπαρξη πολιτικής εκπαίδευσης, που αναπτύσσει τη συνείδηση του λαού ως προς τις γενικές και μακροχρόνιες ανάγκες της προόδου αυτής της τάξης. Αυτό που χρειάζεται είναι: ταυτόχρονα, πνευματική ηγεσία χωρίς ιδεολογική διδασκαλία και πρακτική ηγεσία χωρίς κυριαρχία.

Είναι απαραίτητο, η ηγεσία να μην μπορεί να διαιωνίζεται και να επαγγελματοποιείται και οι εξουσίες να είναι διαχωρισμένες. Διαφορετικά άτομα να είναι υπεύθυνα, για νομοθετικά θέματα, για προγραμματικό έλεγχο, για προσωρινά προγράμματα. Είναι βασικό όμως ότι οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι κατά τη διάρκεια της θητείας τους δεν εξαρτώνται από τις διακυμάνσεις της κοινής γνώμης, ότι δεν είναι μόνο οι εκτελεστές της κοινής βούλησης, αλλά επίσης και οι δημιουργοί της. Υπηρετώντας την αλήθεια και τις ηθικές αξίες πρέπει να μπορούν να αναλάβουν ακόμα και αυτό που φαίνεται μη δημοφιλές και που η πλειοψηφία δεν το καταλαβαίνει.

Μπορούν ακόμα να διατηρήσουν ακέραιη την αξιοπρέπειά τους με το να παραιτούνται όποτε το κρίνουν σκόπιμο. Εξάλλου ο λαός μπορεί να προστατεύσει τον εαυτό του από τους καταχραστές, ανακαλώντας τους. Η δημοκρατία για το δικό της συμφέρον, ανάμεσα σε αυτές τις δύο ακραίες καταστάσεις, πρέπει να ανεχθεί ένα ορισμένο βαθμό έντασης μεταξύ αυτών που υλοποιούν ένα πρόγραμμα και αυτών που του αντιτίθενται. Όταν οι άνθρωποι μαθαίνουν να γίνονται προσεχτικοί αρχίζουν να ενδιαφέρονται περισσότερο για μια συνέχιση. Τότε κατορθώνουν να εντοπίσουν μια χρυσή τομή μεταξύ των δύο άκρων. Πρώτα με το να ακολουθούν χωρίς κριτική τους αρχηγούς τους και έπειτα με το να γίνονται κάθε τόσο καχύποπτοι προς την ήγεσία, ώστε να επινοούν εμπόδια για τα περισσότερα λογικά και μακροχρόνια σχέδια.

Το έκτο πρόβλημα είναι: πώς να δημιουργηθεί μια πραγματικά ανεξάρτητη κριτική δημόσια γνώμη. Εάν ο σοσιαλισμός τείνει να προχωρήσει πέρα από τα όρια της αστικής μορφής της δημοκρατίας, πρέπει να διαβεβαιώσει ότι διεξάγεται εξακολουθητικά μια δημοκρατική, συμμετοχική, κριτική συζήτηση χωρίς δογματισμό και ότι συντελεί στη βελτίωση της ποιότητας λήψης των αποφάσεων που παίρνονται στα αυτοδιοικούμενα συμβούλια. Προϋποθέσεις για αυτά είναι, η ύπαρξη ανεξάρτητων, πραγματικά κοινωνικοποιημένων μέσων πληροφόρησης και ο πλουραλισμός των διαφόρων κοινωνικών οργάνωσης.

Το έβδομο πρόβλημα είναι: πώς να προστατευθούν οι μειονότητες.

Η Γιουγκοσλαβική ομοσπονδία προσφέρει μερικές αποτελεσματικές θεσμικές διευθετήσεις, ώστε να προστατεύσει τα δικαιώματα των μικρότερων ομοσπονδιακών και εθνικών συνόλων. Το τίμημα που πληρώσαμε ήταν μια σημαντική απώλεια στην ακεραιότητα και ενότητα στο συνολικό επίπεδο. Ενώ ένας μονόπλευρος συγκεντρωτισμός επιτρέπει την διαρκή πλειοψηφία των μειονοτήτων, ένας μονόπλευρος αποκεντρωτισμός παραβιάζει τη βασική κοινωνική και πολιτική ισότητα όλων των πολιτών και τη δημοκρατική αρχή ότι «η ψήφος κάθε πολίτη έχει ίδια αξία». Σε ένα σύστημα στο οποίο όλες οι αποφάσεις παίρνονται με συγκατάθεση των ομοσπονδιακών μονάδων και στο οποίο οι μικρότερες μονάδες μετρούν όσο και οι μεγάλες, οι ψήφοι των πολιτών που ανήκουν στις πρώτες, ζυγίζουν περισσότερο από εκείνων που ανήκουν στις δεύτερες. Είναι βασικό να βρεθεί το σωστό μέτρο μεταξύ των δύο διαφορετικών προσεγγίσεων.

Το Σύνταγμα πρέπει να ρυθμίζει ποιά είναι τα ζητήματα που αφορούν και ευαισθητοποιούν τα συμφέροντα των μειονοτήτων και τα οποία απαιτούν έτσι μια απόλυτη συγκατάθεση για να επιλυθούν. Όλα τα άλλα ζητήματα θα μπορούσαν να λυθούν μόνο από μία εθιμική δημοκρατική διαδικασία (με πλειοψηφία). Το πρόβλημα της προστασίας της μειονότητας δεν μπορεί να λυθεί όμως με ένα καθαρό θεσμικό τρόπο. Χρειάζεται μία πολιτική αγωγή που να συμφιλιώνει την αυτονομία με την αλληλεγγύη και την πολλαπλότητα με ομοφωνία στα βασικά ζητήματα.

Το όγδοο πρόβλημα είναι: πως θα περιορισθεί το χάσμα στο επίπεδο της ανάπτυξης μεταξύ διαφορετικών τμημάτων της ομοσπονδίας.

Μία *a priori* σοσιαλιστική απάντηση σ' αυτό το είδος των προβλημάτων είναι, τα πιο ανεπτυγμένα τμήματα της ομοσπονδίας πρέπει να βοηθούν τα λιγότερα ανεπτυγμένα ώστε να αναπτυχθούν.

Το ζήτημα όμως είναι ότι οι αρωγοί δεν βλέπουν πάντα τη δικαιοσύνη μιάς παρατεταμένης βοήθειας και οι αποδέκτες δεν χρησιμοποιούν πάντα τη βοήθεια με τον καλύτερο τρόπο. Υπάρχει ανυπαρξία κατανόησης ότι η βοήθεια δεν είναι απλά και μόνο μια ανθρωπιστική πράξη, αλλά επίσης μια δίκαιη ανταπόδοση στα oligότερα ανεπτυγμένα τμήματα σε σχέση με αυτό που πάρθηκε από αυτά, στην μορφή φθηνής τροφής, ενέργειας ακατέργαστων υλών και πολύ φθηνής εργασίας. Εξάλλου, πιο λογική χρήση της βοήθειας μπορεί να εξασφαλιστεί εάν η κοινότητα (η ομοσπονδία) σαν σύνολο αποφασίσει για την πιο λογική χρήση των κεφαλαίων. Τα ομοσπονδιακά προγράμματα πρέπει να κατανοηθούν και να ελέγχονται ομοσπονδιακά.

Το ένατο πρόβλημα της Ριζοσπαστικής Δημοκρατίας είναι η προστασία των ατομικών, πολιτικών και κοινωνικο-οικονομικών δικαιωμάτων. Ενώ ο Μάρξ στο Μανιφέστο κιόλας του 1847 είπε ότι «σε μια καινούργια κοινωνία η ελεύθερη ανάπτυξη του καθενός θα είναι η βάση της ελεύθερης ανάπτυξης

όλων», δημιουργήθηκαν συστήματα στα οποία, στο νόημα του σοσιαλισμού, ένα άτομο ήταν πραγματικά αβοήθητο μπροστά στην τεράστια γραφειοκρατική μηχανή και στά παντοδύναμα όργανα της δημόσιας ασφάλειας. Στις φιλελεύθερες αστικές κοινωνίες τα ατομικά δικαιώματα είναι νόμιμα εγγυημένα, αλλά η δικαιοσύνη αποδεικνύεται πολύ ακριβή. Η προστασία των δικαιωμάτων καθώς και η προστασία της υγείας μπορεί να απαιτήσει δαπάνες μεγαλύτερες από την οικονομική δυνατότητα ενός ατόμου.

Ο σοσιαλισμός μπορεί να εξασφαλίσει ένα υψηλότερο επίπεδο προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων με τη θέσπιση ειδικών θεσμών που προσφέρουν στο κάθε άτομο δωρεάν προστασία από κατάχρηση.

Αυτοί οι θεσμοί όχι μόνο δεν θα πληροφορούν τους πολίτες για τα δικαιώματά τους παρέχοντας δωρεάν νομικές συμβουλές, αλλά επιπρόσθετα θα έχουν τή δύναμη (όπως οι Σκανδιναβοί «σύμβουλοι») να εξακριβώσουν και να μεσολαβούν άμεσα υπέρ του αδικημένου και έτσι να αξιωνουν άμεσες λύσεις στα βασικά ζητήματα.

Στρατηγική για τη πραγματοποίηση της Ριζοσπαστικής Δημοκρατίας

Η στρατηγική για την πραγματοποίηση Ριζοσπαστικής Δημοκρατίας εξαρτάται από τις ιστορικές συγκυρίες. Μπορούν να διακριθούν οι ακόλουθες ιστορικές καταστάσεις:

1) μια επαναστατική κατάσταση, την οποία προκαλεί ένα κοινωνικό κίνημα που είναι αρκετά δυνατό να ανατρέψει την εξουσία των αστών.

2) μια μεταεπαναστατική κατάσταση, μετά την εγκαθίδρυση της εξουσίας των σοσιαλιστικών δυνάμεων και αφού κοινωνικοποιηθούν τα μέσα παραγωγής.

3) μια κρίση της άστικής κοινωνίας, στην οποία οι θεσμοί της Φιλελεύθερης Δημοκρατίας ακόμα ισχύουν.

Όποιες και αν είναι οι διαφορές μεταξύ αυτών των ποικίλων καταστάσεων που παράγουν τη Ριζοσπαστική Δημοκρατία, είναι απαραίτητος ένας θεμελιακός δομικός μετασχηματισμός, ο οποίος προϋποθέτει την ύπαρξη κατάλληλων συνθηκών και προκαλεί την ισχυρή αντίδραση από όλα τα προνομιούχα κοινωνικά σύνολα.

1. Το σοσιαλιστικό επαναστατικό κίνημα μπορεί να πραγματοποιήσει τη Δημοκρατία των Συμβουλίων μόνο εαν έχει σχηματιστεί σαν ένα πλουραλιστικό κίνημα εξαρχής και εαν έχει αποκηρύξει την ιδέα μιας ιδιαίτερης μεταβατικής περιόδου, κατά την οποία η δημοκρατία αναστέλλεται, προφανώς για να αποκλειστεί μια αντεπανάσταση. Ένα κίνημα μπορεί να πραγματοποιήσει την αρχή της αυτοδιάθεσης μόνον όταν αυτή η αρχή αποτελεί τη βάση της ίδιας του της οργάνωσης. Σε μια κατάσταση η οποία είναι πραγ-

ματικά επαναστατική και στην οποία υπάρχει μια ενότητα στόχων των διαφορετικών σοσιαλιστικών δυνάμεων, η ενότητα του κινήματος είναι δυνατή χωρίς την ηγεμονία ενός πρωτοπόρου κόμματος.

Όταν ο Μάρξ μίλησε στο Κομμουνιστικό Μανιφέστο για τους κομμουνιστές σαν πρωτοπορία του εργατικού κινήματος, αναφέρθηκε σαφώς όχι στην οργάνωση δικού τους κόμματος, αλλά στο σχηματισμό μιας πρωτοπορίας της συνείδησης στο κίνημα ολόκληρης της εργατικής τάξης. Εκτός από τους κομμουνιστές το κίνημα πρέπει να αγκαλιάσει και άλλες σοσιαλιστικές δυνάμεις (Α΄ Διεθνής).

Η νέα κοινωνία πρέπει να οργανωθεί σαν μια αυτοδιοικούμενη κοινωνία από την αρχή. Κάθε κοινωνικό κύτταρο σε ένα εργοστάσιο, η σε ένα νοσοκομείο, σε πόλεις και χωριά πρέπει να οργανώσει αυτοδιοικούμενα συμβούλια και συνελεύσεις. Οι θεσμοί του παλαιού κράτους αντικαθίστανται από κεντρικά αυτοδιοικούμενα όργανα της νέας κοινωνίας.

Το μόνο μεγάλο λάθος του Μάρξ ήταν η πίστη στη δικτατορία του προλεταριάτου. Π.χ. η πίστη στην ανάγκη μιας μεταβατικής περιόδου κατά την οποία το νικηφόρο προλεταριάτο «προσωρινά» οργανώνει το κράτος του. Άπαξ και σχηματιστεί το κράτος των «εργατών» ποτέ δεν θα παραδώσει τα βασικά επίπεδα της εξουσίας του. Η γραφειοκρατική του έλιτ δεν θα διστάσει να χρησιμοποιήσει βία εναντίον των δημοκρατικών κατακτήσεων του λαού. Είναι μοιραίο σφάλμα να πιστεύει ότι το επαναστατικό κίνημα — αφότου νίκησε τον ισχυρό αστικό μηχανισμό και εξουδετέρωσε το στρατό και την αστυνομία του — πρέπει να μετατρέψει τους αυτοδιοικούμενους οργανισμούς του (το δίκτυο των συμβουλίων, ένα μη επαγγελματικό απελευθερωτικό στρατό) σε κράτος (με επαγγελματίες υπαλλήλους και καταναγκαστικά όργανα), ώστε να στηρίξει προφανώς τον εαυτό του από την επανάσταση, που δεν μπορεί άλλο πια να βασίζεται σε οποιαδήποτε οργανωμένη κρατική δύναμη. Όσο και να είχαν υπερεκτιμηθεί οι δυνατότητες της αντεπανάστασης (στη Γιουγκοσλαβία νικήθηκε από το στρατό των Παρτιζάνων παρόλο που είχε ντουζίνες μεραρχιών από τον τακτικό γερμανικό, ιταλικό, βουλγαρικό και ούγγρικό στρατό στη διάθεσή του), οι δυνατότητες ενός αυτοδιοικούμενου οργανισμού της κοινωνίας ήταν υποτιμημένες. Μια δημοκρατική τάξη μπορεί να είναι δυνατότερη με μια συνειδητή και αυτόνομη πειθαρχία, μ' άλλα λόγια την αποτελεσματική πραγματοποίηση ενός δημοκρατικά αποδεκτού προγράμματος, το οποίο θα είναι πιο επιτυχημένο ότι σε μία ιεραρχική κοινωνία που υφίσταται μία πορεία γρήγορης γραφειοκρατικοποίησης.

2. Σε μία μετεπανάστατική κοινωνία που έχει ήδη οργανωθεί σαν κράτος, ο δρόμος προς μια Ριζοσπαστική Δημοκρατία είναι πολύ μακρύς, αν όχι ολωσδιόλου εφικτός.

Μερικές άρχικες μορφές αυτοδιοίκησης μπορούν να εισαχθούν από την «κορυφή» (όπως στη Γιουγκοσλαβία) προτού να ολοκληρωθεί η πορεία της γραφειοκρατικοποίησης, στην περίπτωση ενός επικείμενου εξωτερικού κινδύνου. Θα μπορούσαν να εξαναγκαστούν από τη «βάση» κάτω από την πίεση μιας βαθιάς κοινωνικής κρίσης του συστήματος.

Το σύστημα μπορεί να πειραματιστεί με αυτά, ώστε να απαλλαγεί από τις ατέλειες της κρατικής διαχείρισης. Η ιστορική εμπειρία δεν έχει ακόμα συγκατανεύσει ότι σε μια τέτοια κατάσταση ο εκδημοκρατισμός μπορεί να φθάσει πολύ μακριά ή ότι ο άπελευθερωνόμενος χρόνος μπορεί να υποστηριχθεί για μεγάλο χρόνο. Τέτοιες κοινωνίες μπορούν να διατηρήσουν μια σταθερότητα αν διατηρήσουν μια υλική ανάπτυξη, παρά την πολιτική στασιμότητα. Η μόνη άλλη δυνατότητα για τις προοδευτικές δυνάμεις είναι η υπόσχεση για ένα σίγουρο και αργό κίνημα προς την αυτοδιοίκηση, προς την απελευθέρωση ενός αυξανόμενου χώρου (στην οικονομία, την επιστήμη, την εκπαίδευση, τα μαζικά μέσα ενημέρωσης) από τον έλεγχο του κράτους, και τη γραφειοκρατική αυθαιρεσία.

Αληθινοί κοινωνικοί παράγοντες που ενεργούν προς αυτή την κατεύθυνση είναι: Η ανανέωση της ηγεσίας, η καλύτερη εκπαίδευση των δημοσίων ανώτατων λειτουργών, η διάβρωση της επίσημης ιδεολογίας, η αυξημένη ικανότητα των εμπιστευμένων ειδικών, η πραγματοποίηση, της επιτυχανόμενης ανάπτυξης και η καλύτερη χρήση των υλικών και ανθρώπινων αγαθών τα οποία μπορούν να εξασφαλιστούν μόνο με μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών και παραγωγών, με μια αύξηση των πρωτοβουλιών που παίρνουν τα άτομα και οι κολλεκτίβες.

3. Η πεποίθηση του Μάρξ ότι μια καινούργια κοινωνία μπορεί να γεννηθεί μόνο πάνω στις βάσεις μιας υλικής αφθονίας, των πολιτικών ελευθεριών και των ανεπτυγμένων ανθρώπινων αναγκών, έχει αποδειχθεί σωστή.

Σήμερα, ο ανεπτυγμένος φιλελεύθερος καπιταλισμός διανοίγει μάλλον περισσότερες πραγματικές δυνατότητες για μια εξέλιξη προς τη Δημοκρατία των Συμβουλίων, παρά για ένα γραφειοκρατικό σοσιαλισμό.

Όμως, ο δρόμος και εδώ είναι μακρύς και αβέβαιος. Παρουσιάζεται από πολυάριθμες και ισχυρές δυνάμεις αντίδραση: κεφάλαιο, κρατική γραφειοκρατία, τεχνοκρατία, δεσπόζουσες ολιγαρχίες των πολιτικών κομμάτων, απολογητικοί και κομφορμιστές διανοούμενοι, συνδικαλιστική εξουσία, το μεγαλύτερο μέρος της μεσαίας τάξης. Παρόλα αυτά σ' αυτό τον τύπο της ιστορικής κατάστασης είναι τουλάχιστον δυνατό να αναγνωριστούν μερικές κοινωνικές δυνάμεις που ενεργούν σ' αυτή την κατεύθυνση και είναι δυνατόν να αντικρυστούν ένα σενάριο για μια τέτοια εξέλιξη. Οι δυνάμεις που μας ενδιαφέρουν είναι αυτές που απορρέουν μέσα από αυταρχικούς θεσμούς και πρακτικές στις ακραίες κοινωνικές διακρίσεις, την κούρσα των εξοπλισμών,

τις υπερβολικές δαπάνες της κρατικής διαχείρισης, τη συνεχιζόμενη καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος, την ακύρωση ή τη μείωση των ήδη υπάρχουσών μορφών κοινωνικής περίθαλψης, την αυξανόμενη ανεργία.

Κάτω από τις σημερινές περιστάσεις το πολιτικό σύστημα της φιλελεύθερης αστικής δημοκρατίας απολαμβάνει ακόμα τη συγκατάθεση της πλειοψηφίας των πολιτών και μπορεί να δουλέψει με σχετική επιτυχία. Όμως εάν η σημερινή κρίση της αστικής κοινωνίας διαιωνίζεται (λόγω των πολέμων και των εξοπλιστικών βαρών, των κοινωνικών επιπτώσεων της ηλεκτρονικής επανάστασης, του διευρυνόμενου χάσματος μεταξύ παραγωγής και κατανάλωσης, του σχεδόν παγκόσμιου χρέους και της διάσπασης του παγκοσμίου οικονομικού συστήματος κλπ.) η επανάσταση της πλειοψηφίας των ανθρώπων μπορεί να πάρει τη μορφή της έρευνας για εναλλακτικές λύσεις. Όπως δείχνουν πολλά παραδείγματα ευρωπαϊκών χωρών, κάτω από αυτές τις συνθήκες οι σοσιαλιστικές δυνάμεις μπορούν να αναλάβουν την εξουσία, χρησιμοποιώντας τα υπάρχοντα συστήματα της Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας.

Ως τώρα αυτές οι δυνάμεις γρήγορα άρχισαν να χάνουν την εμπιστοσύνη των ψηφοφόρων τους, όχι μόνο επειδή το παγκόσμιο κεφάλαιο κατάφερε να παράγει εσωτερικές οικονομικές δυσκολίες, αλλά επίσης γιατί το ίδιο λάθος επαναλαμβανόταν επίμονα πολλές φορές, τα μέσα παραγωγής ήταν μερικώς κοινωνικοποιημένα, χωρίς να εισαχθεί αυτοδιαχείριση την ίδια στιγμή.

Το Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα εισήγαγε την ιδέα της αυτοδιοίκησης μέσα στο πρόγραμμα του ίδιου του κόμματος, αλλά δεν προσπάθησε καν να εφαρμόσει αυτή την αρχή, όταν έγινε κυβέρνηση.

Η μόνη πραγματικά επαναστατική στρατηγική στη Δύση είναι η ανάπτυξη του κινήματος όλων των αριστερών δυνάμεων που συμφωνούν για μια εξέλιξη προς την Δημοκρατία των Συμβουλίων. Αυτή είναι η μόνη μορφή πολιτικής οργάνωσης της κοινωνίας που υπόσχεται να λύσει βασικά προβλήματα της εποχής μας: ειρήνη, οικολογική ισορροπία, πλήρη απασχόληση, συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων, μετάβαση από την κατανάλωση υλικών αγαθών στην κατανάλωση πολιτιστικών αγαθών, δραστήρια άμβλυνση των κοινωνικών διαφορών. Το βασικό μέρος της προετοιμασίας για ένα τέτοιο κίνημα και ένα τέτοιο επαναπροσανατολισμό της κοινωνικής ανάπτυξης είναι η άρθρωση των βασικών ιδεών της γενικευμένης (ολοκληρωμένης) αυτοδιοίκησης ή της Δημοκρατίας των Συμβουλίων.

Η ιδέα της Ριζοσπαστικής δημοκρατίας, που ερμηνεύτηκε σ' αυτή την παρουσίαση, μάλλον δεν θα μπορούσε να λεχθεί πως είναι ξεκάθαρη. Είναι μια σύνθεση διαφορετικών στοιχείων. Περιέχει μερικά ριζοσπαστικά συμπεράσματα της φιλελεύθερης φιλοσοφίας του 18ου αιώνα, αναρχικές ιδέες του

Μάρξ πάνω στην υπέρβαση του κράτους, ιδέες από τις πρώιμες φάσεις των σοσιαλιστικών επαναστάσεων, ιδέες από την εμπειρία της αυτοδιαχείρισης στη Γιουγκοσλαβία και από την εμπειρία της άμεσης δημοκρατίας στα κιμπουτζίμ του Ισραήλ.

Όλες αυτές οι διαφορετικές μορφές της δημοκρατικής θεωρίας και πρακτικής εκφράζουν παρόμοιες φιλοδοξίες για ανώτατη ανθρώπινη αυτονομία και αυτοπροσδιορισμό.

Γι' αυτό λοιπόν, παρόλες τις εσωτερικές εντάσεις που υπάρχουν σε ένα ζωντανό οργανισμό, τα στοιχεία του μοντέλου της Ριζοσπαστικής Δημοκρατίας δεν είναι διαμετρικά αντίθετα. Κάτω από κατάλληλες ιστορικές συνθήκες μπορεί να λειτουργήσει πρακτικά και μπορεί να επιφέρει ένα υψηλότερο επίπεδο ανθρώπινης χειραφέτησης από οποιοδήποτε υπαρκτό κοινωνικό σύστημα.

Βεβαίωτα, η ιδέα της Ριζοσπαστικής Δημοκρατίας μπορεί να επικριθεί σαν «ουτοπιστικό». Μια τέτοια μορφή κοινωνικής οργάνωσης δεν έχει πραγματοποιηθεί πουθενά ολοκληρωμένα (παρ' ότι πολλά από τα στοιχεία της είναι απαραίτητα στη σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα). Η «ουτοπιστική ιδέα» αν με τον παραπάνω όρο εννοούμε ότι βασικά υπερβαίνει τον υπάρχοντα κοινωνικό κόσμο ή ότι τίποτε δεν μπορεί να εγγυηθεί την πραγματοποίησή της δεν είναι ουτοπιστική με την έννοια ότι είναι πέρα από το όρια των ιστορικών δυνατοτήτων της εποχής μας ή με την έννοια ότι οι ιστορικές συνθήκες, κάτω από τις οποίες μπορεί να πραγματοποιηθεί δεν περιγράφονται.

Η Ριζοσπαστική Δημοκρατία είναι οπωσδήποτε αδύνατη κάτω από κοινωνίες υλικά και πνευματικά υποανάπτυκτες. Η επίσπευση της ανάπτυξης σ' αυτές τις κοινωνίες θα οδηγήσει κατά πάσαν πιθανότητα σε διάφορες εμβρυακές μορφές, στις οποίες η αυταρχική εξουσία θα είναι το τίμημα που θα πρέπει να πληρωθεί για την απελευθέρωση από την υλική αθλιότητα. Στις ανεπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες που βρίσκονται σε βαθιά οικονομική και ηθική κρίση, ο ριζοσπαστικός εκδημοκρατισμός μπορεί να είναι η μόνη ή κατά μεγάλο μέρος η καλύτερη εναλλακτική λύση για περισσότερη ανάπτυξη.